

Գ Ա Ղ Ո Ւ Թ Ա Հ Ա Յ Հ Ր Ա Տ Ա Ր Ա Կ Չ Ա Կ Ա Ն Թ Ի Ի 1

Ը Ն Տ Ր Օ Ն Ն Ի Մ Ա Ր Դ Ի Կ

(ԱԶԴԱԿ՝ ՎԱՏ ԿԱՄ ԱԶՆԻԻ ՍԵՐՈՒՄԻ)

Առանձնաճնորհեալ՝ դանին իրենց ցեղին

Etude sur la Selection chez l'homme
par

Le Dr. PAUL JACOBY

(Deuzième édition, revue et augmentée)

Բնագրեն Բաղեց

Գ. Ա. Մ Ա Լ Ա Թ Ե Ա Ն

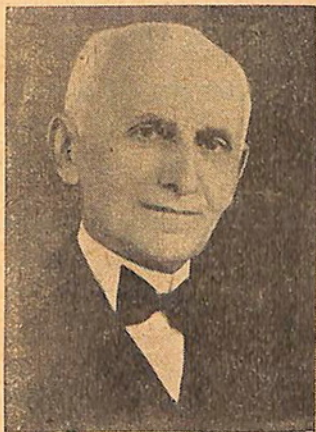
ՊՈՒՐԻՇ

Տպ. «ՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼ»

1939

Ը Ն Տ Ր Օ Ն Ն Ի Մ Ա Ր Դ Ի Կ

Բ Ն Ա Գ Բ Է Ն Ք Ա Ղ Ե Ց

Գ. Ա. ՄԱԼԱԹԵԱՆ

Զ Օ Ն

ՆՈՐԱՀԱՍ ՀԱՅ ՍՆՐՈՒՆԴԻՆ

1938, Աճվերս

Աճխասասիրողէն

ԸՆՏՐՕՆՆԻ ՄԱՐԴԻԿ

(ԱԶԴԱԿ՝ ՎԱՏ ԿԱՄ ԱԶՆԻԻ ՍԵՐՈՒՄԻ)

Առանձնաւորութեամբ՝ դանիս իրենց ցեղին

Etude sur la Selection chez l'homme

par

Le Dr. PAUL JACOBY

(Deuzième édition, revue et augmentée)

Բնագրէն քաղեց

Գ. Ա. ՄԱԼԱԹԵԱՆ

ՊՈՒՔՐԷՇ

Տպ. «ՀԱՅ ՄԱՍՈՒԼ»

1939

Ե Ր Կ Ո Ի Խ Օ Ս Ք
«ԳԱՂՈՒԹԱՀԱՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԿԱՆ» ԿՈՂՄԷ

«Գաղութահայ Հրասարակչական» քառաջադրած էր ամսանազին գրեթե հրասարակել. ներկայիս հրասարակութեանց այս շարքը կը սկսինք:

Այս առթիւ կոչ կ'ուղղենք բոլոր քերթերուն, հրասարակչներուն, գրավանառներուն եւ հեղինակներուն:

Մեզի հետ գործակցիլ ուզող քերթերէն կը խնդրենք երբեմն երբեմն զբաղիլ այս նորահաստ Գաղութահայ Հրասարակչականով՝ որուն նպատակը նկարագրենք անկէի ազգօգուտ է:

Հրասարակչները, գրավանառները եւ հեղինակները, որոնք որոշած են գործակցիլ մեզի հետ՝ իրենց զրբերէն 2 ական օրինակ պէտք է՝ ղրկեն, որոնց փոխարէն իրենք ալ նոյն արժեքով մեր հրասարակած զրբերը կը ստանան:

Գրավանառները երբ գրացուցակ ունին՝ 10 օրինակ քող բաւեհանին մեզ ղրկել:

Գաղութահայ Հրասարակչանի կեդրոնն է *Ֆրու-մոսսա-Չիուք*, բոլոր քղրակցութիւնները պէտք է ուղղուին հետեւեալ հասցէին.

P. M. Bodourian Frumoasa. Ciuc (Romanie)

«Գաղութահայ Հրասարակչան»-ի հրասարակած եւ փոխանակութեան տրամադրելի զրբեր հետեւեալներն են.

1. ՀԱՅ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿ, հեղինակ Հ. Մ. Վրդ. Պոսուրեան, երկսիւն մեծադիր 200 էջ իւրաքանչիւր զիրք, ցարդ հրասարակուած են Ա. Բ. Գ. զրբերը, ընդ մամլով է Դ. զիրքը. իւրաքանչիւր զիրք կ'արժէ 4 շիլին, 1.25 տոլար, 25 ֆր. 125 լէյ:

2. ԳԱՂՈՒԹԱՀԱՅ ՏԱՐԵԳԻՐՔ, Խմբ. Հ. Մ. Պոսուրեան, նոյն եւ բազմապիսի բովանդակութեամբ, որուն աշխատակցած են ծանօթ գրողներ, 300 էջերէ բաղկացած, զինքն է 3.5 շիլին. 1 տոլար, 20 ֆր. 120 լէյ:

3. ԸՆՏՐՕՆԻ Ի ՄԱՐԴԻԿ ԵՒ ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ. Գալուս Ա. Մալաքեանի, տպ. 1939, էջ 100, զինքն է կես շիլին, 15 սենթ, 4 ֆր. 20 լէյ:

ԳԱՂՈՒԹԱՀԱՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՍԿԱՆԸ

Վերջերս հայ մամուլը զգացուց Հայ Հրաժարակցականի մը գոյութեան անհրաժեշտութիւնը, ցոյց տալով անոր կառարելիք աղգապահպանման դերը:

Արդարեւ, երբ հայութիւնը ցրուած օտար երկիրներ, երբ չափ մը համայնքներ զրկուած հայ դպրոցէն և հայ եկեղեցիէն՝ դատապարտուած են կորսուելու՝ հայ գիրն է, հայ գիրքն է որ, գէթ առենի մը համար հայ-աղգային ոգին պիտի ներարկէ հոգեվարք աղգի մը անհատներուն մէջ:

Կարելի չէ՝ փոքրիկ համայնքի մը մէջ եկեղեցի կամ դպրոց կանգնել, բայց հայ գիրն ու գիրքը հո՛ն է, ուր միայն մէկ հայ ընտանիք կամ անհատ կ'ապրի:

Հայ գիրքը կը բացակայէ չափ մը անձերէ եւ ընտանիքներէ, որովհետեւ անոր գինը թանկ է:

Հայ գիրքը թանկ է, որովհետեւ ընթերցողներու թիւը քիչ է:

Հայ գիրքը քիչ ընթերցող ունի, որովհետեւ պատուաւոր գրավաճառներ (բացառութիւնները կը յարգուին) և գիրք տարածողներ կը պակսին:

«Հայ Հանրագիտակցի տպագրութեան դեռ չձևաւորակած, մենք աշխարհի չորս ծագերուն վրայ հանդիպեցանք իսկապէս գրասէր աղգայիններու, որոնք մեր գործը զիւրացնելու համար, ինքնաբերաբար, առանց նիւթական ակնկալութեան իրենց չրջանակին մէջ բաժանորդներ արձանագրեցին:

Մենք վստահ այդ ազնիւ ու անչափանդիր աղգասէրներու աջակցութեան, հայ մամուլի խմբագրութեանց և պատուաւոր գրավաճառներու գործակցութեամբ հիմը կը դնենք:

ԳԱՂՈՒԹԱՀԱՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՍԿԱՆԻՆ
որուն կէտ նպատակն պիտի ըլլայ.

1. Արդէն լոյս տեսնող ո՛րք թերթ և հանդէս — որոնք մեր յայտարարութիւնները հրաժարակելով գործակցած կ'ըլլան մեզի — տարածել, սպառել՝ բաժանորդներ գտնելով և դրամական փոխադրութիւնը դիւրացնելով:

2. Գործակցիլ բոլոր պատուաւոր գրավաճառներուն և աշխատիլ իրենց գրքերը սպառել՝ Հրատարակչականի գործօն անդամներու միջոցաւ, դրամական փոխադրութիւնը դիւրացնել:

3. Մեզի դիմող հեղինակներու գործերը տարածել և սպառել:

4. Հայ գրագէտներու և բանասէրներու ընտիր գործերը լոյս ընծայել, վարձատրելով հեղինակները:

5. Հայ հեղինակներու գործերը շա՛տ աժանագին հրատարակել և տարածել:

6. Ամէն տարի հրաժարակել Տարեգիրք մը, աժանագին, աշխատակիցները վարձատրելով և ի հարկին ունենալ նաև գրական և գիտական ամսագիր մը:

Մ Ի Զ Ո Յ Ն Ե Ր

Պաղուքահայ Հրատարակչականը պիտի ունենայ իր մեկեմաս, ճիմնադիր, գործօն և քնքերցող անդամները, որոնց նուիրատուութեամբ և օժանդակութեամբ պիտի կարենայ իր նպատակը իրագործել:

Պաղուքահայ Հրատարակչականի հիմնադիրը Հայ Հանրագիտակի հրատարակութեան առթիւ եղած և ըլլալիք բոլոր դրամական նուիրատուութիւնները՝ Հրատարակչականին կը նուիրէ:

Մեկեմաս անդամներ են անոնք՝ որոնք առնուազն 5000 լէյ կը նուիրեն,

Հիմնադիր անդամներ են անոնք՝ որոնք 1000-2000 լէյ կը նուիրեն,

Գործօն անդամներ են անոնք՝ որոնք իրենց շըր-

ջանին մէջ 5—10 օրինակ կը սպառեն Գաղ. Հրասարակչականի հրաժարականութիւններէն,

Ընթերցող անդամներն են անոնք՝ որոնք յանձնառու կ'ըլլան Գաղ. Հրս.ի հրատարակութիւնները գնելու ներկայ ծրագիրը ապագային կը զարգանայ և կը բարեփոխուի:

Այսու կող կ'ընենք բոլոր գրասէրներուն՝ անդամակցել Գաղութահայ Հրասարակչականին.

Հիմնադիր Տնօրէն

Գաղութահայ Հրասարակչականի

Հ. ՄԿՐՏԻՉ ՎՐԴ. ՊՈՏՈՒՐԵԱՆ

«ԳԱՂՈՒԹԱՀԱՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ»Ի ՑԱՐԴ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԱԾ ԱՆԴԱՄՆԵՐ ԵՆ

Մ Ե Կ Ե Ն Ա Ս Ա Ն Դ Ա Մ Ն Ե Ր

1. Արթաթի Աշրքկէօղեան	(Պուլքէօ)
2. Արմենակ Պօհնէլեան	(Կալաց)
3. Ներսէս Կիւլպէնկեան	(Լոնսոն)
4. Տիարպէքիրեան Եղբայրք	(Պուլքէօ)

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԱՆԴԱՄՆԵՐ

1. Վսեմ. Իշխան Պորիս Արղութեանց Երկայնաբաղուկ	(Նիս)
2. Վսեմ Ոռկան Մարաիկեան	(Գահիրէ)
3. Վսեմ Տիգրան Կամսարական	(Բարից)
4. Վսեմ Սիմէոն Դարիպեան	(Պասա)
5. Դեր. Յար. Վրդ. Տիւլէկեան	(Պաղատ)
6. Դեր. Պօղոս Վրդ. Գըրմըզեան	(Լեմպերկ)
7. Վարդան Մկրտիչեան	(Օմուր. Ֆաթա)
8. Դազարոս Նահապետեան	(Գահիրէ)

9. Հրանդ Վարդանեան (Պուրեհե)
10. Աւետիս Էթտահար (Կերլա)
11. Ներսէս Գասապեան (Բլովսիւ)
12. Վարդան Մելքոնեան (Պասաւա)
13. Արժ. Խորէն քհն. Գասապեան (Պասաւա)
14. Լեւոն Շահոյեան (Պաղտա)
15. Արժ. Յար. քհն. Տէր Մեսրոպեան (Ղազվին)
16. Հայկազ Տէլինեան (Աղեքսանդրիա)
17. Տիրան Փաշայեան (Տիքրոյիս)
18. Ա. Տաթեան (Սան Փալո)
19. Տոքթ. Ա. Կէօքճեան (Լառնաւա)
20. Տոքթ. Ռուբէն Թադւորեան (Լիմասոլ)
21. Յովհաննէս Բարսեղեան (Ղազվին)
22. Յովհ. Շաքարճեան (Պուրեհե)
23. Ներսէս Թօփալեան (Կալաց)
24. Թորոս Եէթէնէքեան (Յոպպէ)
25. Յովհաննէս Վարժապետեան (Մարսէյլ)
26. Անդրանիկ Պաղտասարեան (Պրայիլա)
27. Տոքթ. Յովհ. Արթինեան (Առնուվիլ)
28. Խաչատուր Լազարեան (Ն. Զուլա)
29. Գէորգ Հաճի Արթինեան (Պուրեհե)
30. Յովհաննէս Աճէմեան (Պոստոն)
31. Մ. Տիգրանեան (Բալիձորնիա)
32. Միքիաս Արապեան (Թիմիշուառա)
33. Արամ Երեմեան (Ն. Զուլա)
34. Դեր. Վահան Վ. Գէորգեան (Երուսաղէմ)
35. Քերովրէ Զաքարեան (Իսման)
36. Լեւոն Շահաղիզեան (Պուրեհե)
37. Արժ. Վրթ. Ա. քհն. Փափաղեան (Վառնա)
38. Յարութիւն Սրլըեան (Թորոնթ)
39. Թոփալեան Եղբարք Dobál János es
József testvérek. Frumoasa-Ciud.

«ԳԱՂՈՒԹԱՀԱՀԱՅ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԿԱՆ»ի գործոց
անդամներն են որոնց քաղ կարելի է զսնել մեր բոլոր
հրատարակչիւնները.

ԱՄՆԵՐԻԿԱ (Հիւսիսային) պ. Վահան Մոզեան.
Mr. Vahan Mozian. 10 East 39th str. New York City
U. S. A.

ԱՄՆԵՐԻԿԱ (Հարաւային) պ. Յակոբ Բարակեան,
Mr. Agop Baraghian. Los Incas 4561, Buenos Aires
(Argentina).

ԱՆԳԼԻԱ պ. պ. Կիւլպենկեան եղբարք, Gulbenkian
Bros, 37 Grace church str. London E. C. 3

ԵԳԻՊՏՈՍ ԵՒ ՍՈՒՏԱՆ պ. Աբուլ Ալպոյանեան,
Mr. Alboyadjian, 16 Rue Mahdi, Le Caire (Egypte).

ԵՈՒԿՈՍԼԱՎԻԱ պ. Գրիգոր Յակոբ Ճըրճեան Mr.
Krikor Hagop Djirdjirian, Skoplje (Iugoslavie).

ԹՈՒՐԻԲԻԱ պ. Թորոս Ազաւեան, Mr. Toros Azad-
ian, Billor Sokak, Gül Han 8-9, Galata Istanbul
(Turquie).

ԳԵՐՄԱՆԻԱ պ. Պետրոս Ֆուրունճեան, Mr. B.
Fouroundjian, Frankfurter Allée 363, Berlin O. 34
(Germania).

ԻՏԱԼԻԱ Միլիթարեան Տպարան, Direction de
l'Imprimerie, San Lazzaro, Venezia (Italie).

ԻՐԱԳ Թարուքիւն վրդ. Տիւլէկեան, Rév. Pascal
Diulekian, Armenian Catholic Church Bagdad (Iraq).

ԻՐԱՆ պ. Արամ Երեմեան, Mr. Aram Yéremian,
Djoulfâ-Isfahan (Iran).

ԼԻԲԱՆՈՆ պ. Վահան Ուզունճեան, Mr. Vahan
Ouzounian B. P. 491 Beyrouth (Liban).

ԼԵՀԱՍՏԱՆ Գեռ. Պօղոս վ. Գրմիզեան, Rév. p.
Kirmizian, 12 Skarbowska, Lwow (Pologne).

ԿԻՊՐՈՍ պ. Օննիկ Մահսեւեան, Mr. Onnig Mah-
dseian B. P. 407, Nicosia (Cyprus).

ԿԻՊՐՈՍ ՏՈՐ. Ա. Կեօքեան, Mr. Dr. A. Gueukdjian Larnaka (Cyprus).

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ պ. Գրիգոր Գրյյան, Mr. K. Kiyidjian, 7 Rue Klisthénou 7, Athènes (Grèce).

ՊԱՂԵՍՏԻՆ ԴԵՐ. Պաակ վրդ Թումսեան Rév. Bessag, Toumayan. Patriarcate Arménien, Jérusalem (Palestina).

ՊՈԼԿԱՐԻԱ պ. Ներսէս Դասապեան, Mr. Nerses Kassabian, 54 Rue Trgovska, Plovdiv (Bulgarie).

ՊԵՆՆԻՆԻԱ պ. Գալուս Ա. Մալաթեան, Mr. K. A. Malatian, 42 ave Britanique 42, Anvers (Belgique).

ՍԻՐԻԱ Պողարեան Դասուն, Librairie Bogharian, B. P. 295, Alep (Syrie).

ՌՈՒՄԱՆԻԱ պ. Յ. Գ. Աթանասեան, Mr. H. Atanassian, 15 Str. Episcopul Radu 15, Bucureşti 3 (Roumanie).

ՌՈՒՄԱՆԻԱ պ. Սեփան Աբրահամեան, Mr. Stepan Aprahamian, str. Tache Ionescu, Constanţa (Roumanie).

ՖՐԱՆՍԱ Հ. Յակոբոս վ. Բոսպրյոզեան, Rév. p. H. Posbeyekian, 26 Rue Troyon Sèvres (S. & O.) (France).

ԸՆՏՐՕՆՆ Ի ՄԱՐԴԻԿ

Ն Ե Ր Ա Ծ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Տոքդ. Paul Jacoby ունի հոյակապ երկասիրութիւն մը. Etudes sur la Selection chez l'homme (600 մեծադիր էջ)։

G. Tarde, իր գրած նախարանին մէջ, հեռեւեալ տողերով կը յայտնէ գնահատումը հեղինակի մասին.

«Այս ողջ յիմարարութիւն, համեստ ու խորամիտ գիտուն, մտային ախտարանութեան վերաբերեալ բազմաթիւ աշխատութիւններ ի լոյս ընծայելէն ետքը, ներկայ երկասիրութեան սոյն երկրորդ ապագրութեանը մէջ, նոյն գիտութեան պատմական մէկ ընդարձակ կիրառութիւնը երեւան կը հանէ լիակատար հմտութիւնով, խորաթափանց, տրամախոհ, բեղուն հայեացքով, յստակ ու կորովամիտ իրայայտութիւնով, որոնք գերազանցութիւն մը կու տան այս յանգուզն փորձին՝ բաղդատմամբ նոյն կարգի ուրիշ նախափորձերէ չատերուն»։

Թերեւս, մեր մէջ ալ, ոմանք յանդգնութիւն համարին աշխատութիւնս, որով կը բերուիմ ընթերցողներուն ներկայացընել չափ հակիրճ մէկ վերլուծումը այս մեծարժէք գործին։

Անոր տիրական գաղափարներէն քաղ մը ըրած եմ, զանց ընելով գրեթէ բոլոր պատմական ու վիճակագրական իրողութիւնները զորոնք հեղինակը մէջ

բերած է ի հաստատութիւն իր տեսութեանց ու բնա-
րանին:

Գործը բաժնուած է երկու մասի. Ա. ԻՇԽԱՆՈՒ-
ԹԻՒՆ (Pouvoir), Բ. ՏԱՂԱՆԻ (Talent):

Առաջին մասին մէջ. պատմական բաղմամբիւ
օրինակներով կը հաստատէ թէ առանձնաշնորհեալ,
բացառիկ զիրքի տէր՝ ընտանիքներ, տոհմեր, ազգեր,
միւսնոյն միջավայրի կողմանէ ենթակայ մնալով կա-
տարելու ընտրօն, հետզհետէ կ'այլասերին, վերջապէս
կը շիջանին:

Երկրորդ մասին մէջ նմանապէս, միւսնոյն իրողու-
թիւնը կը պարզէ՝ մտաւոր ձիրքեր ժառանգած, մտա-
ւոր գերակշիռ զարգացումի հասած ընտանիքներու,
տոհմերու, ցեղերու մասին:

Գ. Ա. ՄԱԼԱԹԵԱՆ

ԾԱՆՈԹ.— Բարեյիշատակ Տոգ. Մ. Քեիշեանի
«Առողջ Կեանք» հանդէսին մէջ հազիւ սկսած էր Մեպուհ
ծածկանունով հրատարակուիլ սոյն աշխատութեան երկու
էջ միայն, երբ խմբագիր-հրատարակչին նիւանդութեանը
պատճառաւ, դադրած էր թերթը:

Գ. Ա. Մ.

Յ Ա Ն Կ Ն Ի Ի Թ Ո Յ

Ա. ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ

էջ

1. Արարի ազգակ. <i>Ես</i> ի կամ անձնաւորութեան կազմութիւն.	17
2. Մտաւոր հիւանդութեանց ծագումը. <i>Ես</i> ի անդամալուծում.	20
3. Ընկերային բացառապէս բարձր դիրքի մը ազդեցութիւնը.	23
4. Օգտալիէն Օգոստոսի առաջին փայլերէն մինչեւ շիջումը իր ազգասոհմին.	30
5. Հին ազգաց մէջ իշխանապետական ազգասոհմութիւնը.	38
6. Արեւմտեան Եւրոպայի մէջ իշխանապետական ազգասոհմութիւնը.	39

Բ. Տ Ա Ղ Ա Ն Դ

1. Ազնուապետական ընտանիքներու շիջում.	40
2. Խնամութեան մէջ. այլամերժութիւնը պատճառազնուապետական ընտանիքներու շիջումին.	41
3. Յիմարութեան առնչութիւնը փաղափարքութեան հետ.	43
4. Քաղաքի ու գիւղի բնակիչներուն նկարագիրը.— Ընտրոնի ազդեցութիւնը այդ նկարագրին վրայ.	45
5. Քաղաքներու տեղաշարժը կեանքին հետեւանքները.	48
6. Մերութիւնն եւ զառամութիւնը ազգաց.	53
7. Առանձնաւորութեամբ՝ դանիս իրենց ցեղին.	56

Բաղդրոյկ

58

Ե Ր Կ Ո Ւ Խ Օ Ո Ք

Ամէն ոք գիտէ թէ սպաւորութիւն, զգացում, գաղափար գլխաւոր գրգիռներն են՝ որոցմէ ծնունդ կ'առնեն մարդոց շարժումները, արարքները:

Տպաւորութիւնները ընդհանրապէս, ըլլալով պատահական և կամքէ անկախ, ո'ւէ պատասխանատուութեան չեն ենթարկեր անհատը: Ընդհակառակը, անոր ցնդ կարելի է դատել բնութենէն այն զգացումներուն ու գաղափարներուն՝ որոնք կ'առաջնորդեն զանի այս կամ այն արարքին:

Տոքդ. Ժագոպի՝ երկարաշունչ այս Աշխատութեանը մէջ, անաչառ դատողութեամբ, ընթերցողին ցոյց կու տայ պատմական անհատներ, ազգատոհմեր ու ցեղեր որոցմէ ոմանք Իշխանութեան մականով, ոմանք ևս Տաղանդի ուժով ինկեր են վատասերումի բաւիղին մէջ:

Ասոնք, ամէնն ալ, սանձարձակ չուայտութեամբ քայքայել են իրենց ֆիզիքական Նս ին ազնուագոյն մասերը,— ջղային բջիջները,— և այսպէս անգամալուծներ են զանոնք այնչա'փ որ անկարող ըրեր են կատարել բարձրագոյն պաշտօնը որուն սահմանուած էին. այն է՝ ռտանալ զգացումներ, գաղափարներ, և յօբինել անոնցմով կենսունակ հիւսակներ, որպէսզի իրենց կարգին՝ առննք ալ ըլլան զիւրապատրաստ ծնունդներ շինարար գործի. արարքի:

Վառասերեալ այս բջիջներով, ի'նչ արարքի ընդունակ կրնային ըլլալ անոնք. անհատական անձնա-

ւորութիւն կը մնա՞ր անկէ ետք՝ անոնց վրայ. չէ՞ր միթէ քայքայուեր Նսը հիմնովին, և մեքենայէս չէ՞ր դառնար խաղալիկ ստորնացուցիչ ունակութեանց. քանի որ՝ հետզհետէ կորսնցնելով ղիմադրութեան ուժը՝ ջլատուած էր բոլորովին:

Ունակութիւններ, երբ մանաւանդ հաճելի են կամ հեշտալի, կը տիրապետեն Նսին և բռնաբար կը վարեն դանի, մինչև որ անկէ բառնան մարդկային արժանիքի ամենադոյլն նշմարներն իսկ, և բնաջինջ ընեն ենթական:

Անճիտումի այս պատիժը անհաաը չէ՞ միայն որ կը կրէ, այլ նոյնիսկ անոր հետադայ սերունդները, մինչև չորրորդ, մինչև եօթերորդ սերունդը կ'ազդուին պատիժէն:

*
*
*

Պատանի ու երիտասարդ ընթերցողներ մէկէ աւելի դասեր կրնան առնել Տոքզ. Ժաքոպիի հմտալից այս երկասիրութենէն: Այս գիտահոլութեամբ է որ մեր նոր սերունդին կը ձօնենք «Լ'նտրօնն ի մարդիկ»ի այս հակիրճ բովանդակութիւնը՝ վերլուծաբար: Եւ ահաւասիկ, անկէ քանի մը թանկագին դասեր՝ զոր կը յօնձնենք անոնց ուշադիր նկատառման:

ա. Խնամով պահպանել, զօրացնել իրենց ջղային դրութիւնը. անխոհեմութեամբ չի վատնել անոր ուժը, և չխաթարել զարգացումը:

բ. Ո՛ր և է ունակութեան հեռեկէլ առաջ կշռել կըշռադատել հեռեկանքները. խորշիլ եղծարարներէն. չ'ընտելանալ երբեք անոնց:

գ. Ընթանիքի մը հետ ամուսնական խնամութիւն կնքելու համար, հետամուտ չ'ըլլալ հարստութեան, համբաւի, դիրքի. այլ յարգ ընծայել կենսառոյգ քննօրնի:

դ. Զգեղծանիլ հարստութենէ, ազդեցիկ դիրքէ.
անձնատուր չըլլալ դիւրակեցիկ կեանքի վայելքներուն:
Ե. Պարզ կեանքի նախընտրութիւն ալ աւելի
քան փառաշուք կենցաղի:

Գ. Ա. Մ.

Զեկոյց.— Սոյն տետրիկին հաւը, բազրքոյկին
մէջ ընթերցողը կը գտնէ բացատրութիւնը հետեւեալ
բառերուն.

1. Ընտրոն	6. Կծկմնացաւ
2. Յոլոյք	7. Ես, անձնաւորութիւն
3. Հիւսակ կամ շարհիւսակ	8. Նկարագիր
4. Բարոյական ապշութիւն	9. Վերցնոսութիւն
5. Մանկամիտ, սկարամիտ	10. Մղձաւանց:

ԸՆՏՐՈՆՆ Ի ՄԱՐԴԻԿ

Ա. ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ

1. ԱՐԱՐՔԻ ԱԶԴԱԿ

«ԵՍ»-Ի ԿԱՄ ԱՆՁՆԱԻՈՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

Ամէն իմացում կամ ըմբռնում (զգայութիւն, մտապատկեր, գաղափար) չարժիչ նկարագիր կ'ստանայ, մկանական գործողութիւնով մը կը յայտնուի:

Զղային դրութեան մէջ, կեդրոնաձիգ գրգռներ, ընդհանրապէս ջղային կեդրոններու մէջ կը փոխակերպուին չարժիչ դրութիւն: Յոլական անխոհական արարք*, ա՛յս է՝ ահա ամէն չարժութիւն, ամէն գործողութեան ընդհանուր ծրագիրը:

Հոգեկան կեանքի արտացոլումը աստիճանական յաջորդութիւն մըն է՝ իրողութեանց որոնք իրենց ընթացքին մէջ՝ ամէնէն պարզ ցոյցներէն սկսեալ մինչեւ ամէնէն դիտակցական կամաւոր արարքները, ենթակայ են միեւնոյն սկզբունքին:

Զգայութեանց անխոհական նկարագիրը, անոնց ի գործ փոխարկուելու բերումը չափ աւելի քաջորոյ է կենդանիներուն մէջ՝ քան թէ մարդոց մէջ, մանուկին վրայ քան թէ չափաւորին վրայ: Ունէ գաղափար, ո՛րէ մտապատկեր, ո՛րէ իմացում՝ մատաղահաս մանուկներու վրայ և կենդանիներու վրայ՝ կը ձգտի արտայայտուիլ անմիջապէս, մկանական շարժումներով. իսկ վերացեալ, զուտ իմացական խորհրդածութիւն մը չափ զփուար կը թուի անոնց: Մարդուն հոգեկան

*) Յոլական արարք կամ ցոյց = reflexe (Տե՛ս բացատրութիւնը բառգրքային մէջ):

կեանքը այնքա՛ն աւելի կուռ և աւելի կատարեալ կ'ըլլայ որչափ նուազ անմիջական, և աւելի՛ զուսպ, խորհրդութեան աւելի՛ հլու հնազանդ ըլլայ ձգտումը այն իմացութեան որոնք կը փախակերպուին գործի:

Գաղափարները այնքա՛ն աւելի զիւրաւ կը փոխակերպուին արարքի որքան աւելի հզօր ըլլան եւ աւելի՛ հաստատուն. ասո՛ր համար է որ հզօրագոյն գաղափարները հարկադրաբար վերջ ի վերջոյ կը յանգին արարքի:

Բարեբաղդաբար, մտաւոր գործունէութիւնը կը հսկէ որ մի՛ գուցէ ամէն իմացում կամ գաղափար հասնի սաստկադոյն պատիճանին: Արդարեւ գաղափարները՝ իոնեց զուգորդութեան օրէնքին շնորհիւ՝ կը քաշեն զիրար, ասպարէզ կու տան նմանօրինակ կամ հակո՛ղդէմ ուրիշ գաղափարներու, զանոնք ամէնն ալ խմբելով միեւնոյն նիւթին շուրջը. այն ատեն պայքար մը տեղի կ'ունենայ մեր գիտակցութեան մէջ: Եւ ա՛լ գործի կ'սկսի գաղափարներու բազմաթիւ հիւսակը* որ ներկայացուցիչն է մեր ես ին:

Գաղափարները զիրար կը կոչեն. բայց ամէնն ալ չեն յաջողիր մատչելի ըլլալ մտքին: Մեր սովորական գաղափարներու շարհիւսակին ներհակ եղողները կը մարին՝ դեռ չէ հասած այն զօրութեան ու պայծառութեան ու անհրաժեշտ է ըմբռնումի համար. ուրիշներ, իրաւ է, կ'ըմբռնուին. և մեզ կը զարմացնեն երբեմն իրենց նորօրինակ անսովոր հանգամանքովը — հետեանք՝ մեր եսին հետ ունեցած հակապատկերին —, բայց, տկար որ վաղանցուկ ըլլալով, շուտով կը մոռցուին. ուրիշներ, վերջապէս, ես ին միջոցաւ սրբազրուելով, փոփոխուելով, տկարանալով կամ զօրանալով՝ ծնունդ կու տան մեր արարքներուն:

Ըմբռնումը, գաղափարը որչափ աւելի զօրաւոր

*) Հիսակ, կամ շարհիւսակ=complexus

ըլլայ, չարժուժի զրդուժը ա՛յնքան ուժով կ'ըլլայ, և եթէ ետր կամ գաղափարներու ո՛ւնէ հիւսակ ներհակ ըլլայ այդ նորեկ գաղափարին, աւելի՛ բուռն կ'ըլլայ անոնց պայքարը:

Ներհակ գաղափարներն ալ կը ձգտին յայտնուիլ չարժուժով, արարքով, և առաջ կը բերեն հակամարտ կամքերու Արարքը՝ այս ալաղան կամքերուն արտադրոյթը կ'ըլլայ. ուրեմն կախում կ'ունենայ միմիայն անոնց իւրաքանչիւրին զօրութենէն, ազդուութենէն:

Երբ անսովոր, աննթեթ կամ ոճրային գաղափար մը վերածուի արարքի, և երբ այդ գաղափարը ներհակ ըլլայ սովորական ինչ ինչ գաղափարներու (պատիւ, խիզճ, հոգեյոյզ զգացում, օրէնքէ երկիւղ), երբ ներհակ ըլլայ ես ինչ մէկ խօսքով՝ քաղաքական անձնաւորութեան, ա՛յդ պարագային՝ արաբի գործադրուած կրնայ ըլլալ կա՛մ անոր համար որ զայն առաջ բերող գաղափարը՝ իր չուկեփ պահուն չափազանց զօրաւոր եղած է կա՛մ անոր համար որ սովորական գաղափարներուն հիւսակները որոնք պարտաւոր էին քննդիմանալ անոր, ա՛յն աստիճանը տեղի եղած են որ չեն կրցած զսպել զրդուժը:

Դրդուժին ու եսին պայքարը, որ տեղի կ'ունենայ քննականոն մարդուն մէջ, վերջ ի վերջոյ կը լուծուի եսին միջոցաւ, և կ'որոշուի այսպէս մարդուն ազատութեան աստիճանը: Մարդ իրնէ ազատ չէ. ա՛յն չափով միայն ազատ է որ չափով որ տիրացած է համակարգեալ գաղափարներու որոնք հաստատուն կոտորմը, եՍը, կը կազմեն իր մէջ: Մանուկը ազատ չէ. վասնոր իր ետը չեն ա՛յնքան զօրաւոր չէ որ, մաքառումի համար, կարող ըլլայ՝ գոտեպնդուած ճակատի մամրապէս չաղկապեալ գաղափարներու հիւսակով մը:

Դաստիարակութեան միակ նպատակն է՝ մարդուն աւանդել զօրաւոր կորովի եՍ մը որուն խարխալ

պիտի կազմեն ինչ ինչ գաղափարներ զորս ջանք կ'ըլլայ զրոյմել անոր մէջ և որոնք պիտի դառնան չուկէտը՝ անոր մտաւոր ու բարոյական հեռագալ բովանդակ զարգացումին, և պիտի ընծայեն հաստատ անփոփոխելի ուղղութիւն մը իր բոլոր կեանքին:

2. ՄՏԱԻՈՐ ՀԻԻԱՆԴՈՒԹԵԱՆՅ ԾԱԳՈՒՄԸ «ԵՍ»Ի ԱՆԴԱՄԱԼՈՒԾՈՒՄ

Մտաւոր հիւանդութեանց մէջ, իրրե գլխաւոր եղելութիւն, իրրե էական երեւոյթ կը գտնենք եսի տկներե տկարացում, իմացական ու միանգամայն բարոյական տեսակ մը անդամալուծում, հոգեկան ընդարմացում: Գաղափարի ու զգացումի հիւսակներ, որոնք հիւանդին եսը կը կազմեն, թոյլ կերպով կը մպքառին նոր գաղափարներու և իմացումներու դէմ: Խորհրդածելու կարողութիւնը՝ տկարացած ու երկրորդ կարգին վրայ նետուած, այլևս ի գործ չի մղեր քրքրուած հիւսակները, սրբագրելու և նորոգելու համար գաղափարներն ու զգացումները որոնք երևան կ'իլին հոգիին մէջ հիւանդին որուն իմացականութիւնը: Ժոյլ դանդաղ, առանց քննադատութեան կ'ընդունի ամէն նոր իմացում, և այսպէս ամէնէ մոլար, ամէնէ արտառոց գաղափարները կրնան մուտ գտնել անոր մտքին մէջ. ու ամէնէն տարօրինակ, ամէնէն անհեթեթ զգացումները, գաղափարները կրնան արարքի վերածուիլ:

Ամէնէն խոհական մարդը, եթէ ուշադիր դիտէ ինքզինքը, երբեմն իր մտքին մէջ կը նշմարէ այնպիսի պատկերներ գաղափարներ որոնք խիստ այլանդակ են, կամ, իրարու շողկապուած են անհեթեթ կերպով: Կեանքին սովորական զբաղումները, մտքին աշխատութիւնները, տրամախոհութիւնը կը ցրուեն յը գաղափարները, պատկերները, ուրուականները:

Այս գաղափարները, եսին միջոցաւ եւ մղուելով, սան-
ձահարուելով, մտքին մէջէն կ'անցնին դուրս կ'ելլեն,
անոր մէջ չեն հաստատուիր, արարքի չեն փոխարկուիր,
և՛ ընականոն մարդուն կորովի եսին բաղդատմամբ՝
ա՛յն աստիճան տկար կ'ըլլան շատ անգամ որ ըմբռնուելէ
առաջ կը զսպուին:

Բայց, մտաւոր հիւսնդութեանց սկզբնաւորու-
թեանը մէջ, հոգին թմրած ընդարմացած վիճակ մը
կ'ունենայ, գաղափարաց զուգորդութիւնը գոնթէ կը
ջնջուի, իմացականութիւնը՝ կարծեա՛ կ'անդամալուծ-
ուի, սովորական գաղափարաց հիւսակները չեն գործեր,
կամ, տկարացած կ'ըլլան, հոգին թափուր կը մնայ, և
անոր դէմն ելլող առաջին իմացումը, առաջին գաղա-
փարը տիրաբար կը հարկադրէ ինքզինքը, ո՛չ կրնայ
սրբագրուիլ. ո՛չ եւ մղուիլ. քանի որ բովանդակ հիւ-
սակները այն գաղափարներուն զորոնք յեղյեղած է
դատտիարակութիւնը, զորոնք հարկադրած է կեանքը,
և որոնք մարդուն բարոյական անձնաւորութիւնը,
այսինքն եւր կը կազմեն, տկարացած կամ թմրած են
և դեր մը չեն կատարեր:

Հիւանդին մտքին մէջ այլևս չեն ծագիր գաղա-
փարներ որոնք կարող ըլլային պայքարի մտնել, եւ
մղել կամ սրբագրել նոր գաղափարները: Ուստի այս
վերջինները կը հարկադրեն հիւանդին միտքը որ ըն-
դունի զիրենք, ու այս հարկադրանքը կ'ընեն բռնու-
թեամբ որ ծնունդ կ'առնէ՝ ատուցելու կարող ո՛ւնէ
գաղափարի մը բացակայութենէն: Միտքը համակ կը
զրաւուի այս գաղափարներով: Հիւանդին մտքին մէջ
պատահաբար ծնունդ առած ամէնխորհուրդ՝ զոր յան-
կարծադէպ պարագայ մը կը թելադրէ իրեն, կրնայ
հիւանդոտ գեանին վրայ հաստատուիլ, կրնայ դառնալ
խելացնորիչ սեւեռուն գաղափար մը:

Խելացնորիչ գաղափարները, մենամոլիկ գրգռմ-
ները, ուրեմն, տարականոնութիւններ են, ծնունդ ո՛չ

թէ մտքի գրգռման կամ վատթարումի, այլ թերութեան կամ տկարութեան. ինչպէս որ բիրիւն ընդլայնումը կրնայ հետեանքն ըլլալ ո՛չ թէ անոր ճառագայթածէ նեարդներուն ծայրակող գործունէութեանը, այլ չրջանակային նեարդներուն անդամալուծումին:

Իմացական ու բարոյական եսին տկարացումը և ընդարմացումը հոգեբանական նախընթացիկ իրողութիւնն է, չուկէտն է խելացնորիչ դառանցական գազափարներուն և մեն-մոլիկ զրգումներուն:

Իմացական ու զգածու եսին սկառացումը ա՛յն աստիճան կը բուլացնէ մեր կամքը եւ բնագոյնը որ ամենէն այլազան տպաւորութեանց խաղալիկ կը դառնանք: Ամեն հովի առջեւ կը փոխենք մեր նամբան: Մեզ չըրջապատող պարագաները, մեր աչքին հանդիպած առարկաները, մեր ականջին հասած ձայները՝ իրենց բնութեան համեմատ՝ կը ծնուցանեն մեր մէջ, երբեմն նոյնիսկ անսովոր ուժգնութեամբ, ամէնէն հակընդդէմ կիրքերը. գրգռումէ՝ կարելի է իյնալ շո՛ւտ մը մոլեգնութեան մէջ. դժգոհութենէ՝ ատելութեան ու վրէժխնդրութեան տենչանքի մէջ: Երկիւղը սարսափ կը գառնայ. քաջութիւնը՝ սրտմտութիւն զոր ո՛չ մէկ բան կը կասեցնէ և որ, կարծես, չի տեսնիր վտանգը. ժարակոյսը, ամէնաթեթեւ կասկածը կրնայ ստուգութեան ուժն առնել: Ամէն բանի մէջ, չափազանցութեան զառիթափին վրայ կը գտնուի միտքը. ամէնաթեթեւ մղումէ մը թաւալագոր կ'ըլլայ յաճախեւ այս վիճակը կ'ապացուցանէ յայտնապէս ո՛չ թէ ամէնաթեթեւ մղումին ուժգնութիւնը, այլ եսին տկարութիւնը: Եւ արդարեւ, այս վիճակը ուրիշ բան չէ բայց եթէ զիւրադրգիւ տկարութիւն մը՝ իմացական մտրգին մէջ. այն ատեն իրողութիւնն է հոգեբանութեան մէջ ինչ որ է՝ գլխատումէ յետոյ, չարժումի գերազրգռումը բնախօսութեան մէջ: մտաւոր հիւանդութիւն մըն է որ կ'արտայայտուի ցոլոյթի միջոցաւ, անխոհական արարքով (action reflexe):

Հողեկան հիւանդութիւնները կը տկարացնեն, և վերջապէս կը փճացնեն հիւանդներուն եւս: ժառանգական զօրաւոր տրամադրութիւն մը և հողեկան վրդովումը, որ ընդհանրապէս թագուն վիճակաւ կը գտնուի մտաւոր հիւանդութեամբ արատաւորեալ ընտանիքներու անդամոց վրայ,— վրդովում որ կ'արտայայտուի մտքի ու նկարագրի օտարոտի նշաններով,— արգելի կ'ըլլան հաստատուող լոբի մը ձեւաւորութեան ու զարգացման, այնպիսի եսի մը որ կադմուս ըլլայ՝ ամբողջութեամբ կերպով չաղկապեալ զաղափարներու հիւսակներով:

Այսպէս, բարոյական անձնաւորութեան սկար յեղելով վիճակը, եւ հետեւաբար, տեսակ մը դիւրագրգիռ սկարութիւն, եւ դոյզն բնոյթներէն, զոր եւս հազիւ կրնայ ցոյց տալ ամեն յետադրանքի, ամեն զաղափարի, ամեն դրդումի, կը կազմեն, հողեկան հիւանդութեանց մէջ, սկզբնական ետեւ իրողութիւնը, հողեկանական հիմնական երեւոյթը, ու նաեւ անոնց անմիջական, անխուսելի, անյեղի արդիւնքը:

3. ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ԲԱՑԱՌԱՊԷՍ ԲԱՐՁՐ ԴԻՐՔԻ ՄԸ Ա. Զ. Դ. Ե. Յ. Ո. Ի. Թ. Ի. Ի. Ն. Ը

Ի՞նչ է հողերանական նկարագիրը այն անձներուն որոնք բացառապէս բարձր ընկերային դիրք կը գրաւեն, և ի՞նչ է այդ դիրքին ազդեցութիւնը այն անձներուն խմբական ու բարոյական եսին վրայ: Առանց մանրամասնութեանց մէջ մտնելու, առնենք ամէնազօր իշխանութեան պարագան, այսինքն պարագան բացարձակ միապետի մը որուն առջեւ ամէն ոք կը խոնարհի, որուն համար «ներքի է ամէն բան, ու՝ ներքի՛ հանչէս ամէնուն»:

Ըսինք թէ մարդուն բարոյական առողջութեան հողերանական առաջին պայմանն է աէր ըլլալ կորովի

քաջակազմ եսի որ կարող ըլլայ կշռել ամէն զրդում, ամէն փափագ, հոգիին մէջ երեան ելած ամէն գաղափար. որ ետ մղէ զանոնք, որ ուղղէ սրբագրէ զանոնք կամ ընդունի ըստ այնմ որ առաւել կամ նուազ համաձայն ըլլան անհատին սովորական գաղափարաց հիւսակներուն հետ: Այս ԵՍը՝ նոյնիսկ բո՛ւն անձնաւորութիւնն է մարդուն. ա՛ն է որ հաստատ անփոփոխելի ուղղութիւն մը կու տայ հոգեկան կեանքին, կը դիմադրէ այն թելադրանաց որոնք կ'ազդեն տկար յեղիեղուկ անձնաւորութեանց. ա՛ն է որ կը զսպէ փափագները, կը սանձահարէ բնազդները, մարդուն պարգևելով ինքնիշխանութիւն, անդրդուելի կամք որով կարող կ'ըլլայ յաղթել միանգամայն թէ՛ հակամիտութեանց ու փափագներու, և թէ՛ հակառակութեանց ու արգելքներու, ու, այսպէս, անշեղ կ'առաջնորդէ զանի այն ճամբէն զոր գծած է ինքն իրեն համար:

Բայց, բուն բարոյական այս դերին զուգընթաց՝ եւր ունի նաև հոգեբանական դեր մը. եթէ հզօր է ու կորովի, թոյլ չի տար որ մտքին մէջ խուժեն յիմարական, ստայգի, անհեթեթ, արտառոց կամ ոճրային գաղափարներ որոնք կրնան ծագում առնել ամէնէն բնականոն մարդուն հոգիին մէջ, բայց որոնք գրեթէ դիւրաւ ետ կը մղուին Այսպէս, եւր կ'ընդիմանայ, կերպով մը, մտքի վաղանցուկ չեղումներուն, և անոր պաշտօնին մէջ ծագած թիթե վրդովումներուն որոնք, ընդհակառակը, մտքին մէջ կը հիմնաւորուին եթէ քաջակազմ ես մը կորովի ընդգիմութիւն չ'ընէ անոնց:

Բայց, այս եւր կրնա՞յ միթէ կազմուիլ ո՛ւնէ պարագայի մէջ. չի՞ կրնար տկարանալ, թուանալ քայքայիչ ազդեցութիւնովը ամէնակարող իշխանութեան Առնենք, զոր օրինակ, բայարձակ միապետ մը: Անիկա, ըստ Հոմէրոսեան, ասուածներուն քնքեալն է, ըստ Հրէից ու քրիստոնէից՝ Տիրոջը օծեալը, ըստ Արնւելեան

ժողովրդոց, Աստուծոյ ասուերը երկրի վրայ. «Աստուած երկնքի Չարն է. իսկ Չարը՝ երկրիս աստուածը» կ'ըսէ ռուս ժողովուրդը: Միապեա կայսրը՝ այդ ազգերուն համար՝ կենաց ու մահուան տէրն է. մարդոց ճակատագիրն ու վիճակը անկէ կախում ունի, ամէն իրաւունք՝ անոր ծոցէն կը բղխի: Ծի'շա Աստուծոյ պէս, ան չի կրնար անգուլթ ըլլալ. քանի որ մարդոց կեանքն ու ստացուածքը իրեն կը պատկանի, և ինք իրաւունք ունի տնօրինել զանոնք ըստ հաճոյս իրրե իր սեփականութիւնը: Անոր անձը անբռնարարելի չէ միայն, այլ նուիրակա՛ն ալ է. և՛ անոր վրայ ձեռք վերցնողը ո՛չ միայն սրբապղծութիւն կը գործէ, այլ՝ օրէնքի, իրաւունքի, կրօնքի համաձայն, ոճրագործ է այն մարդն ալ որ կը վարանի զոհել իր կեանքը անոր համար: Երբ օրէնսգէտներ ու իմաստասէրներ կը քարոյզեն այսպիսի գաղափարներ, ի՞նչ պիտի ըսեն, ուրեմն, միապետին շողոքորթներն ու զրանիկները իշխանը սխալ մը կը գործէ. կը լռեն, չեն համարձակիր ընդդիմախօսել: Երբ անիրաւութիւն մը, անգթութիւն մը, ոճիր մը գործէ, ոչ ոք ներելի կը համարի զէմ՝ կենալ անոր. հազիւ կը փորձեն պաղատիլ, ու եթէ սիրաբը չարժի, իրրե բարեսիրտ ու բարեգուլթ անձ մը կը փառաւորեն զանի: Երբ բարկութեան անձնատուր ըլլայ ամէն ոք ծուներ կը դնէ առջևը և անտրտունջ կ'ընդունի ամէնէն խիստ վճիռները: Երբ ցանկալից ակնարկ մը նետէ կնոջ մը վրայ, ոս պաշտաստ կ'ըլլայ արդէն քակիլ իր դօտին: Եթէ պատահի որ խօսք մը արտասանէ, ամէն մարդ կ'սքանչանայ անոր վրայ և աշխարհի ամէնէն սրամիտ անձը կը հռչակէ զանի: Նոյնիսկ, եթէ խաղ մը խաղալու սկսի, յաղթող կը հանդիսանայ միշտ, — ամէն գերազանցութիւն կը միացնէ իր վրայ:

Այսպիսի դիրք մը ի՞նչ ազդեցութիւն պիտի ընէ իսկն վրայ այն անձին որ Երազմէն է անոր: Վերջ

ի վերջոյ կը կարծէ իրապէս թէ իր ամէն արարքները լաւ են. անհրաժեշտ կերպով կը պարտաւորի կորսնցնել քարիին ու չարին ծանօթութիւնը: Եթէ երբեմն երբեմն խիղճն արթննայ, կը փութան քնացնել զայն. կ'աճապարեն հանդարտեցնել խղճին խայթիրը, ճարտարօրէն կը ջանան արդարացնել արարքը: Եւ որովհետեւ իր շուրջը եղողները, այսպէս, ազատ կը կացուցանեն զինք բարոյական կապէն որուն իւրաքանչիւր ոք կ'ենթարկէ ինքզինքը աւելի կամ նուազ չափով, իշխանը վերջապէս անկարող կը դառնայ իշխել իր փափագներուն: Վտանգի չէ հանդիպած երբեք, Ֆիդիքական ցաւ, զրկանք չէ կրած, իր սրբազնասուրբ առձին պաշտամունքովը յղիացուցած են զանի — ի հարկէ եսասէր ու վատ պիտի դառնայ: Խաղայիկ եղած իր ընտելանքներուն, գերի՝ իր հակումներուն ու փափագներուն հետ ծանօթի զգացումէն, ինչպէս ամօթխածութեան զգացումէն, ընական շնականութիւնով մը ամէն մարդոց առջև մերկապարանոց կը պարզէ իր անձնաւորութիւնը, իր ամէնէն գոհնիկ արարքները, ինչպէս նաեւ ամէնէն անասնային ընտելները. որկրամոլութիւն, հեշտասիրութիւն, բարկութիւն, ծուլութիւն, եւայլն: Որովհետեւ ստիպուած չէ զսպել ինքզինքը, որովհետեւ երբեք հանդիպած չէ ընդդիմութեան, ի՛նչ չափով որ անգոր դարձած է անձնիշխանութեան, նո՛յն չափով ալ անկարող եղած է մօքառելու խոչընդոտներու դէմ և յաղթելու անոնց: Որովհետեւ իր փափագները անմիջապէս գոհացում գտած են միշտ, չի կրնար ո՛չ կորովի կերպով փափագիլ. ո՛չ ալ համբերութեամբ հանգուրժել մերժումի կամ նոյնիսկ յապաղումի, իրրեւ տղայ՝ չի գիտեր սպասել:

Տեսականապէս ա՛յս պէտք է ըլլայ բարոյական անձնաւորութիւնը այն մարդուն որ, ըստ ենթադրութեան, ապրած պիտի ըլլայ առանձնաշնորհեալ ինչ ինչ պայմաններու մէջ: Բայց, այս պայմանները, իրա-

կանին մէջ, հաղուադէպօրէն միայն բաւական բացարձակ կ'ըլլան ներկայացնելու համար անխառն, բո՛ւն հոգեբանական այս պատկերը, իր բոլոր գիծերով: Այսպէս, Եւրոպայի մէջ միապետական իշխանութիւնը այնչափ սահմանաւորուած է որ, բարեբաղդաւորար, իշխանը կը հանգիպի շատ մը արգելքի իր փափազներուն մէջ, և շատ մը ընդդիմութեան՝ իր կամքը կատարելու համար. այլևս չէ բացարձակ աէրը ուրուն ներքի եւ ամեն ինչ եւ՝ հանդէպ ամենուն: Ասկէ զատ, իշխանը սովորաբար կը կրթուի այնպիսի կերպով որ օտանայ կորովի այն եւր, ամրապէս չաղկապեալ գաղափարներու այն հիւսակները որոնք անձնաւորութիւն մը կու տան մարդուն: Բայց անգամ մը որ իշխանը բարձրանայ գահին վրայ, այս անձնաւորութիւնը, այս եւր կը տկարանան, կը թուլնան, անոր նկարագիրը կը փոխուի, փափազները աւելի՛ իշխանական կը դառնան, ամէնազօր իշխանութիւնը իր քայքայիչ աղդեցութիւնը ի գործ կը դնէ վերջապէս:

Այս քայքայիչ իշխանութիւնը հարկա՛ւ շատ աւելի զօրաւոր պիտի ըլլայ և աւելի արագ ու աւելի կորովալիբ պիտի գործէ այն երկիրներուն մէջ ուր միապետութիւնը բացարձակ է: Այսպէս, հո՛ն ուր պետութեան գաղափարը տակաւին զօրաւոր կերպով չէ զարգացած, ուր իշխանին նուիրական անձին պաշտումը կրօնական հրամանակարգ մըն է, ուր հայրենասիրութիւնը կը չփոթուի գահուն պաշտամունքին հետ, ա՛յդ տեղերուն մէջ բարձրագոյն իշխանութեան լուծիչ քայքայիչ աղդեցութիւնը աւելի՛ շուտ և աւելի՛ ուղղակի պիտի գործէ միապետին անձնաւորութեան միջոցաւ: Եթէ երկրին բարքերը աւելի մեղմ են, եթէ ժողովուրդը, կամ գէթ, իշխանին չըջապատը աւելի կամ նուազ քաղաքակրթեալ է, զառիթափը՝ թէեւ դարահոս՝ բայց տակաւին կռուանի կէտեր կը ներ-

կայացնէ տեղ տեղի Քիչ մը հեռուն — և ահա կ'իյնանք բարբարոսութեան մէջ:

Այսպէս, իշխանութիւնը՝ անձնաւորութեան վրայ գործած բարոյական ազդեցութիւնովը, ուղեղի կեանքին մէջ առաջ պիտի բերէ վրդովում մը որուն բնոյթն ու նկարագիրը համազօր են այն վրդովման զօր կը գտնենք մտաւոր հիւանդութեանց և ջղային ծանր տկարութեանց սկզբնաւորութեանը պահուն:

Հոգեկան վրդովումները, որոնք 'լը զարգանան ամէնազօր իշխանութեան կամ ընդհանրապէս բացառիկ կերպով բարձր դիւրի մը ազդեցութեանը տակ, իրարմէ տարբեր պիտի ըլլան ո՛չ միայն աստիճանով, այլ նաեւ ձևով. պիտի ներկայանան բազմազան փոփոխումներով. ու անոնց արտայայտութիւնները կըրնան յանդուս տարբերիլ հակառակ նոյնութեանը մը տախտակին ընթացքին որ անոնց հիմը կը կազմէ Այսպէս, անհաճ մը, գտնուելով ընկերային այն պայմաններուն մէջ որոնց մտախտային ու անտաճնական ազդեցութիւնը կը քննենք, կրնայ մէկ քանին միայն ներկայացնել մեր պատկերին դիժերէն. կրնայ նոյնիսկ անոնցմէ ո՛չ մէկ գիծ ներկայացնել՝ հարեանցի կամ թերափարժ դիտողի մը աչքին. անիկա պիտի ըլլայ զուարթ, բարեհամբոյր, մարդասէր, առ առաւելն՝ քիչ մը ջղային — «բայց, մեր օրով, ո՞վ չէ ջղային» — կը տրամարանեն մարդիկ Ուրեմն, սկսեալ է մեր արամախոհութիւնը: Ոչ երբեք, քննենք անոր զաւակները, եթէ տեսնենք թէ որդիներէն մէկը անողայ է, բարկասիրտ, զանդադամիտ ու անձկամիտ, միւսը՝ նշանաւոր, օժտուած ամէն տաղանդնիրով, բայց ջղային ու շուայտ, մէկ ազջիկը՝ հիսգէրամէտ, եթէ յաջորդ սերունդին մէջ գտնենք յիմարութեան, վերնոտութեան, ինքնասպանութեան, վաղահաս մահուան, խուլատի, հիւժախտի, կամախային ձեւաղեղման, մունջխուլութեան, ամլութեան դէպքեր, եթէ տեսնենք որ

ցեղը կ'այափոխուի ու կը չիջանի, պիտի կարծե՞նք զարձեալ թէ ցեղին նախահայրը խնայուած էր, թէ ազդու կերպով չէր կրած հարուածը մտային հիւանդութեան որ, բարեբաղդաբար, թաղուն մնացած էր անոր վրայ:

Մտային վրդովումները, ջղային տկարութիւնները նման են Եհովայի բարկութեան. անոնք անդրթօրէն կը հարուածեն զաւակները և ծնունդները մինչև չորրորդ ու հօթերորդ սերունդը: Ուստի, ջղային, ֆիզիքական կամ մարմնական ո՛նէ վրդովումի բացակայութիւնը չապացուցաներ բնաւ թէ անհատը անփնտռմնացած է, քանի որ մտային հիւանդութիւնը կրնայ թաղուն վիճակով պահել գոյութիւնը անոր վրայ եւ երեւան ելլել միայն զաւակներուն վրայ: Ապագայ սերունդը, ուրեմն, փորձաքարն է. հետեաբար մեզի կու տայ խիստ զգայուն հակազդակ մը ստուգելու համար ջղային, մարմնական կամ ֆիզիքական վրդովումները: Կրնայ այնպէս երեւիլ թէ անհատ մը, նոյնիսկ սերունդ մը զերծ մնացած է մտային հիւանդութենէ. այսպէ՛ս կ'երեւայ, վասնզի անոնց վրայ թաղուն վիճակով կը գտնուէր այդ հիւանդութիւնը. ժառանգաբար զաւակներուն փոխանցուելով՝ կարծես կ'արթննայ և ահաւոր ուժգնութեամբ կը պայթի յաճախ:

Եթէ մտաւոր հիւանդութիւնները ուղեղի պաշտօնին մէջ առաջ կը բերեն վրդովում մը որուն յայտարար նշանն է եսին տկարացումը, կարելի՞ է ընդունիլ թէ ջղային հիւանդութիւնները և ուղեղի պաշտօնին վրդովումը, իրենց պատճառին ու ծնունդին կողմանէ, փոխադարձ կապ ունենան իրարու հետ. կարելի՞ է խորհիլ թէ մարդ մը՝ որուն եւս տկար կերպով զարգացած է կամ տկարացած է արդէն, որ ո՛չ օրէնքին յարգանքովը կը զսպուի և ո՛չ արդարութեան երկիւղովը, կրնա՞նք ենթադրել թէ, կ'ըսենք, այսպիսի բարոյական պայմաններու մէջ գտնուող մարդ

մը, դատաւարութեամբ է, կամ դէթ, տրամադիր է ջղա-
յին ու մտաւոր հիւանդութեանց և անոնց երկրորդա-
կան բնութիւնը ունիորդ փճակներուն:

Հարցումը այս ձևով առաջարկելէ յետոյ, պիտի
ջանանք պատասխանել՝ ուսումնասիրութեամբ բժշկա-
հոգեբանական իրողութիւններու:

4. ՕԳՏԱՎԻԷՆ ՕԳՈՍՏՈՍԻ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՅԼԵՐԷՆ ՄԻՆՁԵՒ ՇԻՋՈՒՄԸ ԻՐ ԱԶԳԱՏՈՀՄԻՆ

Օգտավիէն Օգոստոս մանկութիւնը կ'անցնէ Իտա-
լիոյ մէջ, յետոյ Յուլիոս Կեսարի կ'ընկերանայ ի
Սպանիա, այնուհետեւ Յունաստան կ'երթայ ուսանելու:
Տասնրինը տարեկանին՝ կը դառնայ Հռոմ, խորապէս
ծանօթացած ըլլալով Հռոմէկան օրէնսգիտութեան ու
պատմութեան: Դատ կը բանայ իր հայրագիրը (Յու-
լիոս Կեսար) սպաննողներուն դէմ: Թոշակով կը ղին-
ուորագրէ հայրագիրին հինաւուրց ղինուորները: Մե-
րակոյտը, խոնարհելով այս ղինուորական զօրու-
թեանը առջև, անոր ձիաւոր արձանը կը կանգնէ,
արձանագրութեամբ մը վրան յիշատակելով տարիքը
(տասներինը տարեկան). պատիւ մը՝ որ մինչև այն
ատեն ընծայուած էր միայն երեք անձի. հակառակ
օրէնքին, զանի կ'անուանէ պրէտոր (արդարադատ պաշ-
տօնակալ ի Հռոմ):

Օգտավ. առ ահի, կը հանդուրժէ Մարկոս Անտո-
նոնիոսի նախատանաց. և վերջապէս, անոր աթոռա-
կից, ստորագոյս դեր մը միայն ստանձնելով, կ'ըլլայ
մէկ անդամը երկրորդ եռապետութեան:

Ճակատամարտերու միջոցին, վաւաբար կը
թագչի ճահիճներու մէջ, կամ հեղզաբար խօյս կու
տայ կռիւէ՝ կեղծ ու պատիր հնարքներով:

Վատահամբաւեալ էր իբրեւ իդացեալ ննթարկուած
այս ու այն անձանց տռիփին: Գերիներու կողմանէ

կ'անարգուէր ու նախատալից բառերով կը ծաղրուէր: Բարձր դիրքը կը պարտէր ո՛չ թէ արժանիքի, զինուորական յաջողութեանց, այլ դրամին զոր կը բաշխէր զինուորներուն. ասոնցմէ 400 հոգի, իր թելադրուածութենով, օր մը կը խուժեն ձերակոյտին ժողովասրահը, և զէնքի սպառնալիք՝ ընտրութիւն կատարել տալով, կը պարտաւորեն Ծերակոյտը որ հիւպատոս հռչակէ Օգտավիէն Օգոստոսը:

Իր ախոյեաններուն դէմ համարձակօրէն չէր գործեր. դաւադրութեամբ կը ջնջէր զանոնք: Անյուր անգրութիւններ կը գործէր վատարար, որպէսդի եռապետութեան մէջ, իր պաշտօնակիցներուն չափ բարձր դիրքի վրայ պահէ ինքզինքը, և յարգել տայ իր անձը: Անգթութեանը հաւասար նենգութիւն ի գործ կը դնէր: Կղէօպատրային պառգամաւորներ կը դրկէ՝ իր սիրոյ բռնուն զգացումը հաղորդելու համար անոր և միւս կողմանէ հրահանգ կու տայ անոնց որ ձերբակալեն դանի, գերի բերեն:

Օգտավ կ'ստանայ Օգոստոս ֆիսղոսը.— Այսպէ՛ս էր մարդը որ հիմնած էր կայսերական իշխանութիւնը, որ պետութեան վրայ հաստատած էր մէկ անձի մը ամէնազօրութիւնը: Ի սկզբան, կարեւոր դեր մը չի կատարեց. բայց, հետզհետէ տիրացաւ իշխանութեան, և Ագաթիոմի նաւային ճակատամարտէն ու Անտոնիոսի մահէն ետքը, վատ, անգութ, նենգամիտ Օգտավը միայն, առանձին, տէր մնաց աշխարհի:

Երբ զինուորները սիրաշահեցաւ առատաձեռնութեամբ ժողովուրդը՝ ցորենի բաշխումով, խաղաղութեան վայելքներով: աստիճանաբար բարձրացաւ ու ձեռք տուաւ. ձերակոյտին, ատենակալներուն ու օրէնքին հեղինակութիւնները: Ոչ ոք դիմադրութիւն կ'ընէր, ամէնէ հպարտ հանրապետականները մեռած էին պատերազմի դաշտերուն վրայ, կամ մահուան դատապարտուած էին ապօրինի կերպով, և կամ, նենգա-

մըտաբար սպաննուած էին ի՛ր իսկ ձեռքով, պատե-
րազմի թո՛հ ու բոհին մէջ. մնացեալ աւագանին, պա-
տիւհի ու հարստութեան սիրոյն, անոր հնազանդ ծառա-
ները կ'ըլլային մտադիւր. ծերակոյտը, ասպետներու,
գլխավարգը, ժողովուրդը, ամէնն ալ, երկրպագութիւն
կ'ընէին անոր առջև եւ շնորհը կը հայցէին. քաղաւորի
տիտղոսը կ'ընծայէին անոր. Տէր, իշխան կը կոչէին զանի.
եւ՝ իբրեւ Հռոմի երկրորդ հիմնադիրին, Հռոմուլոս ա-
նունը կուտային անոր. Ognusnu, այսինքն նուիրա-
կան կ'անուանէին զանի, սպասելով որ երկնային էակ
մը դառնար: Ուստի սկսաւ գործել տիրարար:

Օգտավ Օգոստոս ցովակեաց մը, շուայտարարոյ
մըն էր. անպատկառ կնամով մը: Հռոմ՝ ստորնացած՝
պատրաստ էր ըստ ամենայնի գոհացնել անոր խօլ ու
լպիրչ հաճոյքները. զերի եղած էր միապետին, եւ կը
հանդուրժէր որ անիկա հեշտամոլիկ կեանք մը սպո՛ւր
սանձարձակ. մինչեւ իսկ ոտնակոխ ընելով ամուսնա-
կան պատիւը ամէնէն բարձր պաշտօնակալներու եւ
մերձաւոր բարեկամներու:

Իշխանութեան ազդեցութիւնը Օգոստոսի վրայ.—
Եթէ իշխանութիւնը եւ բացառապէս բարձր ընկերային
դիրք մը կրնան ծանրակշիռ վրդովում պատճառել մար-
դու հոգեկան վիճակին. եւ՝ այս կերպով, ազդել անոր
ուղեղին վրայ, այս բանը պիտի պատահէր հո՛ս, եւ Օ-
գոստոսի ընթացքը պէտք է անոր ապացոյցն ու օրի-
նակը ըլլայ: Քննենք ուրեմն թէ իրապէս տեղի ունե-
ցած է այդ երեւոյթը, եւ թէ՛ հոգեբանական որպիսի՛
պայմաններու մէջ կը գտնուէր Օգոստոս:

Երեսունը հինգ տարեկան էր երբ Հռոմ մտաւ
Ագտիոմի նաւամարտէն ետքը որուն վախճանը բա-
ցարձակ տէր ըրած էր զանի Հանրապետութեան ու
այլաբարհի: Անոր ետք՝ զօրեղապէս կաղմուած՝ ա՛լ այ-
նուհետեւ քիչ փոփոխութիւն կրնար կրել. այդ քիչն
ալ պիտի կատարուէր կամաց կամաց, երկարատեւ ըն-
թացքով, նենգամտարար:

Օգտավ Օգոստոսի նկարագիրը, իրա՛ւ, կաղմուած
աւարտած էր երբ իշխանութեան գլուխն անցաւ.

բայց դեռ կը մնար ուրիշ պատճառ մը թեթեւ ազդեցութեան զոր՝ այնքա՛ն բարձր, այնքա՛ն բացառիկ ընկերային գիրք մը, որպիսին էր անոր գիրքը, ի գործ պիտի դնէր իր հոգեկան վիճակին, իր եսին վրայ:

Ամէն մարդ մոռցած էր Հանրապետութիւնը որ խեղդամահ եղած ջնջուած էր. բայց Օգոստոս չէր մոռցած զայն: Հանրապետութիւնը, անոր խղճին առջեւ. կը թուէր սպառնական ստուեր մը որ մղձաւանջի մը պէս կ'ահաբեկէր դանի, և մասամբ թուժր կը դնէր անոր հրէշային նկարագրին առջեւ:

Ուստի նախարարէն կը կեղծէր, և կը ջանար հաւատացնել ժողովուրդին թէ հանրապետական է երկիրը, պաշտօնաբաշխումներով կը փորձէր գրաւել շուրջի մարդիկը, և ժողովուրդին կ'ընծայէր զբօսանքի, զուարճութեան լայն միջոցներ. որպէսզի զգայի չ'ընէր քաղաքային իրաւունքին բռնաբարումը. իշխանութեան վերաբերեալ արտփին ձեւակերպութեանց կարեւորութիւն չէր տար. պերճանքէ կը զգուշանար, զինքը դովաբանելու համար կաթարուած հրապարակային ցոյցերը չէր քաջայերեր, մինչև իսկ կ'արգելուր. նախանձախնդութիւն ցոյց կու տար իր ընտանիքի անդամոց պարկեշտութեան և կրթութեան: Եռապետութեան շրջանին անագորոյն Օգոստովը՝ կայսերական գահուն վրայ՝ գթասիրտ դարձած էր. բայց, այս գթասրտութիւնը ուրիշ բան չէր եթէ ոչ անգթութենէ պարտասուժ: Եւ որովհետեւ չէր կրնար գիւրաւ ճկել իր վայրագ բնաւորութիւնը և ներողամիտ ընթացք ունենալ, պարտաւոր կ'ըլլար յարատեւ պայքար մղել ինքն իր անձին դէմ. և յաճախ ուղորմելի պարտութիւններ կը կրէր. միայն թէ, երբեմն, բարեկամներու խորհուրդին անսայով, առ հարկի կը յաջողէր զսպել ներքին եսին թափը:

Տարիներ ետքը, այլևս յոգնած ինքնազոսպումի այս պայքարներէն ու գերագրգիռ կեանքէն, կը բաղձար հանգիստի. բայց չէր հրաժարեր գահէն. քանզի կը վախնար վրէժխնդրութենէ:

Օգոստոսի վրայ, ծերութեան օրերուն երեւան կ'ելլէ ջղային հիւանդութիւն մը — Վերջապէս, ուշագրաւ պարագայ մը. Օգոստոս երբեմն երբեմն աջ ձեռքին ցուցամատին վրայ թմրութիւն կ'ղգար, և՛ թմրութեան զուգընթաց՝ զսղգոջիւն ու մկանական կծկում. բժիշկները, ընդհանրապէս, այս բանը կը նկատեն ջղային հիւանդութիւն մը որուն կեդրոնը կը գտնուի ուղեղին մէջ. այս հիւանդութեան ամէր մարդիկ սովորաբար կ'ունենան խիստ յատկորոշեալ ջղային ընդհանուր վիճակ մը:

Այսպէս, Օգոստոսի ծերութեան օրերուն, անոր վրայ երեւան կ'ելլէ ջղային կեդրոններու հիւանդութիւն մը, որուն մասնալատուել հանգամանքն է՝ վարիչ կեդրոններու սկաւաղում, և որ արգելի կ'ըլլայ ուղեղային բարձրագոյն գործողութեանց կոսմարումին:

Օգոստոս, 76 տարեկանին մեռաւ փորճարութենէ որ քրոնիկ եղած էր վրան. մահուան օրերուն՝ խելքը գլուխն էր. բայց պահ մը ունեցած է անյոյզ դառանցում, կը գանգատէր թէ քառասուն երիտասարդներ ուսամբարձ կը տանին զինքը: Պարագայ մը՝ որ կը նկատուի իրրեւ ախտացոյց հիւժումէ ու ծիւրումէ առաջ եկած զառանցումի:

Կեանքը ցոյց կու տայ թէ մարդու մը ընկերային դերքը, վերջապէս, մասնաւոր կնիք մը կը դրոշմէ անոր վրայ, և թէ ընդհանրապէս շուտով զգայի կ'ընէ իր ազդեցութիւնը: Օգոստոս հաղուազիւս բացառութիւն մ'ընէ արգեօք ընդհանուր կանոնէն: Ասիկա ունէր կ'կրնացաւ (crampe) որ, ինչպէս ըսինք, կ'ապացուցանէ ուղեղային պաշտօնի վրդովում որուն յատկանիշն է նոյն այն վրդովումը որ առաջ կու գայ՝ բացառիկ կերպով ընկերային դերք գրաւող անձնաւորութեանց հիգեկան կեանքին մէջ: Սակայն, բացի այս հիւանդութենէն, ուրիշ ոչ ինչ կը գտնենք որ հոգեկան վրդովում մը ենթադրել տայ անոր վրայ: Բարոյական կամ իմացական ուրիշ ոչ մէկ տարականոն վիճակ կը ներկայագնէ ան, ոչ մէկ ջղային կամ մտաւոր հիւանդութիւն:

Բայց, նոյն բանը կրնա՞նք ըսել նաև իր զաւակներուն, թոռներուն, թոռնորդիներուն, եւնի համար. իր զաւակները, իր հետագայ սերունդը գրեթէ միեւնոյն բացառիկ բարոյական դիրքերուն մէջ կը գտնուէին. բայց, անոնց զիմադրութեան ուժը պէտք էր որ նուազ ըլլար, և եսը՝ աւելի տկար. քանի որ ընկերային դիրքը որուն հասած էր Օգոստոս, ինքը, երբ արդէն չափահաս մարդ եղած էր, իր զաւակները ի տղա՛յ տիոց ստացած էին զայն (դիրքը), ծնած ըլլալով անոր մէջ: Հետեւաբար, եթէ եսին համար աննպաստ պայմանները Օգոստոսին վրայ հոգեկան կամ քիմիային հիւանդութիւն մը առաջ բերած էին, այդ հիւանդութիւնը, ժառանգական օրէնքով, պէտք է՝ իբրեւ մտախառնակ սկզբնական սերմ, փոխանցուած ըլլայ անոնց. և որովհետեւ իր զաւակներն ալ ախտածնական միեւնոյն պայմաններուն մէջ կը գտնուէին, այդ սերմը պիտի աճէր անոնց մէջ և պիտի դարգանար:

Տեսանք թէ Օգոստոս օժտուած էր անձնազգեսպումի մեծ կարողութիւնով, հաստատ կամքով եւ անընկճելի նկարագրով զոր պահեց կեանքին բոլոր ընթացքին մէջ, հակառակ ամէնազօր իշխանութեան տկարացումիչ ու լուծիչ ազդեցութեան:

Նո՞յն վիճակին մէջ գտնուած են նաև իր սերունդին անդամները:

Պատասխանելու համար այս հարցումին, պէտք է սերունդէ սերունդ, և անձնաւորութենէ անձնաւորութիւն քննենք Օգոստոսի հետագայ ամբողջ սերունդը:

Անցնինք, ուրեմն, իր զաւակներուն բժշկա-հոգեբանական ուսումնասիրութեան:

Ազգասոսնոսիւն շիջումը. — Հեղինակը, այստեղ, մի առ մի կը ներկայացնէ մեզ Օգոստոսի ընտանիքին անդամները, աղջիկ զաւակն (Ժիւլի) ու որդիէն (Տրուսոս) սկսեալ մինչև թոռները, թոռնորդիները, մինչև

Թոռան Թոռը (Գլոտիոն Օկիւստա), ընտանիքին վերջին շառաւիղը որ օրօրօցին մէջ կը մեռնի:

Ու Թուելէ յետոյ անոնց իւրաքանչիւրին ֆիզիքական առաւելութեանց ու մանաւանդ թերութեանց կարգին, նաեւ բարոյական, մտաւոր ու հոգեկան նկարագրին ցայտուն գիծերը, հաղուադէպօրէն փայլուն, իսկ մեծ մասամբ արատաւոր ախտացեալ՝ կը շարունակէ:

Ահա ընտանիք մը որուն վրայ, իբրեւ սիրական զաւկի վրայ, նայած էին Բնութիւնն ու Բաղդը: Գեղեցկութիւն, արտակարգ խելք, ամէն տեսակ տաղանդ, — զինուորական, ատենաբանական, գրական, արուեստագիտական, — փայլուն ու հաստատ գաստիարակութիւն, հարստութիւն ու ընկերային բարձր գիրք՝ Բնութիւնն ու Բաղդը, իրենց այս ձիրքերը առատօրէն բաշխած էին այս ընտանիքին: Եթէ առաջին սերունդը — մէկ մանչ և մէկ աղջիկ — բազմանդամ չէ, երկրորդը ունի արդէն տասներկու տասնըհինգ անդամ: Յեղի մը համար, ի՞նչ փայլուն ապագայ: Արդ, այս քա՛ն բաղդաւոր այս ընտանիքը, Բնութեան այս չփացած զաւակը, իր չորրորդ սերունդին մէջ, չունի ուրիշ ներկայացուցիչ բայց եթէ տարօրինակ, անհեթեթ հտպիտ մը, վաճառոհմիկ ու արիւնուռչտ, ամէն մոլութիւններով ու ոճիրներով արատաւոր, և որուն միամօր աղջիկը օրօրօցին մէջ կը մեռնի: Ու զալ հասնելու համար այս խայտառակին, ընտանիքը կ'անցնի, տկարամիտ, վերնոտ, ջլախտաւոր, ազգապիղծ, հայրասպան, եղբայրասպան, լրբենի վիճակներէ, եպիբեյի հրէշային շուայտանքէ, ծայրայեղօրէն արիւնարբու գաղանարարութենէ. կ'անցնի ամլութենէ, կանխահաւ մահէ, մարդասպանութենէ, թունաւորումէ, արեցութենէ, ձախողանքէ և ամօթէ:

Էնէոսի*) ցեղը սկիզբ կ'առնէ դիցունիէ մը և անոր

*) Էնէոս, Տրովադացի իւլիան, Տրովադայի պա.

որդիէն, դիւցազունէ մը, ու կը վերջանայ ազգապիղծ պոռնիկով մը որ կը կրէ արատաւոր դրոշմը ամէն տեսակ այպանանքի ու ոճիւրի. կը վերջանայ ասոր որդիովը, արիւնհախանձ հտպիտ, մայրասպան, անարգ ու յիմար (ՆԵՐՈՆ):

Յեղին առաջինը իր հայրը կ'ազատէ. վերջինը իր մայրը կ'սպաննէ:

Առարկայական ապացուցումը աւարտելէ յետոյ, գանք եզրակացութեան, վկայութեան կոչելով ենթակայական խոստովանութիւնները մարդու մը որ, բարձր դիրքովը, կրնայ գիտակցօրէն գնահատել թէ ինչ աղէտաբեր ազդեցութիւն կ'ունենայ բացառիկ դիրք մը: Տիրեր կայսրը, չ'ընդունելով որ կոյր զկուրայն հաւատք ընծայեն իր արարքներուն, կը կրկնէր միշտ թէ մահկանացու մը չի կրնար երբեք վստահ ըլլալ ինքն իր վրայ. թէ դիրքը որչափ աւելի բարձր ըլլայ, այնքան աւելի լայրժուէն կ'ըլլայ: Յանկուսեայ Սպանիան կ'ուզէր, ի պատիւ անոր, մեհեան մը կանգնել: չ'ընդունեց նոյնպէս այդ ցոյցը, ու, այս առթիւ, ըսաւ Ծերակոյտին. «Հիտագայ սերունդը չափազանց մեծ պատիւ պիտի ընծայէ ինծի, եթէ զիս արժանի դառն նախահայրերուս. Վտանգի մէջ հաստատակամ. ի սէր Հանրապետութեան՝ պատրաստ կրելու առելութիւն: Ասո՛նք են ահա մեհեանները, ասո՛նք են յուշարձանները, բագինները զոր կը փափագիմ գտնել ձեր տիրոնուն մէջ: Քարակերտ յուշարձանները խոտելի չիրմներ պիտի ըլլան լոկ, եթէ ապագայ սերունդին ա-

տումանր միջոցին, արիաբար կր կռուի Յոյներուն դէմ: Քաղաքին գրաւումէն ետք, իր հայրը ուսեռուն վրայառած, կր փախչի եւ ցամաք կ'ելլէ Իսալիա. ի Լասիօմ: Այս աւանդութեամբ, Հռոմեացի կ'ըսէին քե Տրովադական է իրենց ծագումը, եւ քե էնէոս եղած է իրենց նախահայրը:

տելութիւնը ետ պահանջէ ներկային ընծայած փառաւորումը: Երանի՛ թէ, ուրեմն, մինչև կեանքիս վերջը աստուածները ինծի չնորհեն առողջ միտք մը, որ պէտքի կարող ըլլամ հասկնալ երկնային ու մարդկային օրէնքները և հնազանդիլ անոնց կամքին»:

Այն զազանը (իշխանութիւն) լափեց, բնաջինջ ըրաւ Օգոստոսի ընտանիքը՝ արեւցող, շուայտ, ցոփակեաց, ոճրագործ, անձնասպան, մարդասպան, ազգապիղծ, վերնաս, խելագար եւն մարդոց խառնակոյտի մը վերածելէ յետոյ էնէոսի սուրբ ցեղը որ խելացի էր, գեղեցիկ և ճոխապէս օժտուած Բնութենէն:

Այսպէս, Օգոստոսի արքայական ազգատոհմը, թէև փայլուն նախահայրերէ սերած, բայց չէ կրցած զերծ մնալ իշխանութեան Գազանին հարուածէն:

5. ՀԻՆ ԱԶԳԱՅ ՄԷՋ ԻՇԽԱՆԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԶԳԱՏՈՂՄԵՐՈՒ ՇԻՋՈՒՄ

Տօքդ. Պ. Ժադոպի իրաւամբ կը ներկայացնէ Օգոստոսի ազգատոհմը իբրև ուշագրաւ օրինակ մը այլասերումի ու անկումի:

Բայց, որպէսզի տրամաբանօրէն ապացուցանէ՝ իբրև օրէնք, իշխանութեան ազէտաւորազդեցութիւնը առանձնաչնորհեալ զիրքի զէր ընտանիքներու վրայ, կը յիշատակէ պատմական քաղմաթիւ ազգատոհմեր որոնք, նոյն Գազանին ճիրաններուն մատնուած՝ ի յայտ բերած են, աւելի կամ նուազ աստիճանաւ, վրդովումներ նման անոնց զոր տեսանք Օգոստոսի սերունդին մէջ. մսալիս, ջլալիս, իմացական ինչպէս նաև բարոյական սարսփէն վճակ ու խոստում, կազմական քերութիւն, վաճառքութիւն. կանխահաւ մահ, և վերջապէս ԱՆՃԻՏ անհետացում:

Երկասիրութեանը այս մասին մէջ, հեղինակը՝ վաւերական աղբիւրներու պակասութեան պատճառաւ,

մասնաւոր կերպով չի ծանրանար իշխանական ազգատոհմերու անդամոց բժշկա-հոգեբանական անձնաւթեանը վրայ. նախասիրարար ի մէջ կը բերէ ամլութեան, կանխահաւ մահուան քաջայայտ երեւոյթներ որոնցմէ ընդհանրապէս անցած են անոնք, անձնատուր ըլլալով շուայս հետեւումիկ կեանքի մը այապանելի ամէն ձեւերուն:

Հարեանցի ակնարկ մը կը նետէ կենցաղին վրայ Հռոմէական այն կայսրերուն որոնք զահ բարձրացած էին երբ չիջած էր արդէն Օգոստոսի ազգատոհմը:

Յետոյ կը յիշատակէ Հին ազգաց պատմութենէն Յունաստանի (Աթէնք, Սպարտա), Սիրակուսական, Մակեդոնական, Պարսկական, Սուրիական, Եգիպտական ու Պերկամական ազգատոհմեր որոնք. ամէնն ալ, իշխանական դահէն զլորած են կորուստի վիճին մէջ:

6. ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԵՒՐՈՊԱՅԻ ՄԷՋ ԻՇԽԱՆԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԶԳԱՏՈՀՄԵՐՈՒ ՇԻՋՈՒՄ

Այնուհետեւ երկարօրէն կը թուէ, կը վիճակադրէ՝ Ժ. Դարէն սկսեալ մինչեւ ԺԸ. դար՝ 400 տարուան ընթացքին մէջ, արեւմտեան Եւրոպայի արքայական կամ իշխանական տուններուն շուայտ, քսանձարձակ կենցաղը որ, վերջապէս, ճակատագրական կերպով, կը յանգի ամլութեան ու անճիտումի:

Ապացուցման համար, պրպտումի նիւթ կ'ընտրէ.

ա. Իսպիլայէն՝ Սալուա-Սարաէների, Դոսկանայի, Անժու-Դանանդի, Արակոնի ազգատոհմերը որոնց վրայ կը մատնանչէ մասնաւորապէս արաւներ մարմնական ձեւազեղծումի կաղմական թերութեանց (մունջ-խուլ կակազ, կուզ), ալլասերումի, բարոյական ապշութեան (idiotie morale) որուն ենթակայ էր Կառարինէ տը Մէտիսիս, նկարագրի երկղիմութեան (Լատիսլաս):

բ. Սպանիայէն՝ Դասգիլի, Արակոնի, Աւստրիա-

կան տան և Պուրպոնեան աղգատոհմերը որոց մէջ ցոյց կու տայ արատաւոր անձեր. չուայա, յուլաբարոյ, վատ նկարագրով երկդիմի իշխանուհի մը (խենդուկ Յովհաննա) կարճամիտ, ապիկար, մանկամիտ

դ. Բորդուկալէն՝ Պուրպոնեան աղգատոհմը, հո՛ս ալ կը ներկայացնէ անձեր՝ խարանհալ անհարազատ ծնունդով, ամուլթիւնով, եղեռնագործութիւնով, յիմարութիւնով և մանկամտութիւնով (imbécillité):

դ. Ֆրանսայէն՝ Վալուայեան, Պուրպոն-Օրլէանեան, Գոնտէեան աղգատոհմերը. ասոնց մէջ կը յիշատակէ կարգ մը արատաւոր անձեր. Զլախտաւոր, չուայա, ամուլ, աղգապիղծ, մոլեգնոտ, երեակայութեամբ դառնացուն, վազամեռ. փոքրամարմին, կակաղ կուզ:

ե. Անգլիաէն՝ Բլանդաժընեան, Լանգասդրիան, Եօրքեան, Դիւտորեան, Սըուարդեան և Օրանժիան աղգատոհմերը. այստեղ ևս կը ցուցադրէ կարգ մը արատաւոր անձեր. Ոճրագործ, դաւաճան, վերնոտ, ամուլ, եղեռնագործ, կաղ, կուզ, անդամալոյծ:

Բ. Տ Ա Ղ Ա Ն Դ

1. ԱԶՆՈՒԱՊԵՏԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔՆԵՐՈՒ ՇԻՋՈՒՄ

Եւ հեղինակը, շարունակելով իր խորհրդածութիւնները կը յարէ.

Այժէ անցուցինք արքայական թեղերը որոնք իշխած էին արեւմտեան Եւրոպայի մէջ, և համոզուեցանք թէ անոնք ևս կրած էին վատասերուծի, մաադարութեան, կանխահաս մահուան և ամուլթեան հարուածները, ինչպէս կրած էր Ժիւլիայի արքայական ցեղը որ կը ներկայացնէ դասական պատկերը այն ախտաբանական վիճակներուն որոնցմով կ'անցնին ընտանիքները՝ վերջնականապէս շիջանելէ առաջ:

Բայց ամլութիւն, հոգեկան հիւանդութիւն, կան-
խահաս մահ և վերջապէս չիջում վերապահեալ չեն
միմիայն վեհապետական ցեղերու մասնաւորապէս:
Առանձնաշնորհեալ ամէն դասակարգ, ամէն ընտա-
նիք, որոնք ուրիշներէ աւելի բարձր զիրք կը գրաւեն,
կ'ենթարկուին՝ թէ և նուազ սատիճանաւ՝ իշխանական
ընտանիքներու վիճակին, և այդ վիճակը միշտ ուղղակի
համեմատական կ'ըլլայ իրենց վայելած առանձ-
նաշնորհներուն և իրենց ընկերային զիրքին բարձրու-
թեանը:

2. ԽՆԱՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ ԱՅԼԱՄԵՐԺՈՒԹԻՒՆԸ՝
ՊԱՏՃԱՌ ԱԶՆՈՒԱՊԵՏ. ԸՆՏԱՆԻՔՆԵՐՈՒ ՇԻՋՈՒՄԻՆ

Վիճակագրութիւնը ակներե կերպով կը հաստատէ
թէ ընդհանրապէս մահերու թիւը, և մասնաւորապէս
մանուկներուն մահերու թիւը զգալապէս նուազ է
առանձնաշնորհեալ ընտանիքներու մէջ, քան թէ
ժողովուրդի մնացեալ դասակարգերուն մէջ և կը հաս
տատէ դարձեալ թէ աւելի երկար է անոնց կեանքի
միջին տևողութիւնը. ուրեմն, ինչպէ՞ս բացատրելու է
ազնուապետական ընտանիքներու չիջումը:

Առանձնաշնորհեալ դասակարգերու չիջումը բա-
ցատրելու համար, սովորաբար կը յիշատակուի երեք
պարագայ.

ա. Անբարեխառնութիւն և ամէն տեսակ չափա-
զանցութիւն որոնց առանձնատուր կ'ըլլան ազնուա-
պետական ընտանիքները.

բ. Արեւակցական ամուսնութիւններ.

գ. Եւ վերջապէս, չատ զաւակ չունենալու կա-
մաւոր որոշում, որպէսզի բաժան բաժան չ'ըլլան կալ-
ուածները:

Զանազան ժամանակաց ընթացքին, այլեւայլ եր-
կիրներու մէջ տեղի ունեցած ընտանեկան չիջումի
պարագաներ՝ վերոյիշեալ երեք ենթադրութեանց տե-

սակէտով, քհնելէ ետքը՝ Տոքդ. պ. ժագոպի հետեւեալ կերպով կը թանաձեւէ իր կարծիքը այս մասին.

Շիջումի իրրեւ պատճառ ենթադրուած այս պարագաները մենք չենք համարիր խկապէս համապատասխան իրականութեան:

Այս վատասերումը, այս ամուլութիւնը՝ որ անոր բաղմապիսի արտայայտութիւններէն մէկն է. առանձնաշնորհեալ ընտանիքներու այս շիջումը, մեր դատողութեամբ, ուրիշ բան չեն եթէ ոչ անմիջական և ուղղակի հետեանքը անոնց մենաշնորհեալ դիրքին ըստ որում այս ընտանիքները այլամերժօրէն իրարու հետ կը կնքեն խնամութիւն. և թէև արեւակցական ամուսնութիւններ չեն կատարեր ճշգրտօրէն, բայց մի՛շտ ընկերական մի՛ւնոյն միջավայրէն կ'ընտրեն իրենց լծակիցները որոնք յարեման կրթութիւն մը ստացած են, միւլնոյն ազդեցութիւնները կրած են, նոյն կեանքով ապրած են, նոյն կազապարին մէջ ձուլուած են. ա՛յս պատճառաւ, ահա՛, ջլախտական տարրը, որ իմացական ու զգածական պաշտօններու խանգարումէն առաջ եկած է, մեծ արագութեամբ կը զարգանայ և շուտով իր ամէնէ բարձր զօրութեան կը հասնի: Այս պատճառաւ, հալ ու մաշ ընտանիքներ, որոնք աիւ առած են վատասերումի ճամբան, կը ծաղկին նորէն երբ խնամութիւն կ'ընեն, իրենց դասակարգէն դուրս ընտանիքներու հետ:

Եթէ ճշմարիտ է գաղափարը զոր կը կազմենք ի մասին առանձնաշնորհեալ դասակարգերու վատասերումին, եթէ ճիշդ է մեր տեսութիւնը, պէտք է որ վատասերումի միւլնոյն երեւոյթը գտնենք ընկերային ընթրօնի ամէն պարագաներու մէջ, ի՛նչ որ ալ ըլլայ չրջանակը որուն մէջ կատարուէր այդ ընտրօնը, ի՛նչ որ ալ ըլլայ սկզբունքը որուն զօրութեամբ գործադրուէր անիկա, ի՛նչ որ ալ ըլլան մասնաւոր պարագաները զորս նկատի ունենար:

3. ՅԻՄԱՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌՆՉՈՒԹԻՒՆԸ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ

Հեղինակը. ի հաստատութիւն այս բնարանին, կը վերլուծէ ընտրօնի մէկ ուրիշ ձեւը, անոր արտայայտութեան մէկ ուրիշ եղանակը որ կը կատարուի քաղաքական եւ կիրքներու բնակիչներուն միջեւ ընդհանրապէս. ու՝ մտաւոր աշխատութիւնով զբաղող անձներու միջեւ մասնաւորապէս. և՝ վիճակագրեալ իրողութեանց վրայ հիմնուելով՝ ցոյց կու տայ ցաւալի հետեանքները այս կարգի յաճախադէպ ընտրօններու:

Եւրոպայի մէջ ահագին է, կ'ըսէ յիմարացողներուն թիւը, և օր ըստ օրէ աւելնալու միտում կ'ստանայ՝ զուգընթացարար արուեստից ու ճարտարագործութեանց յառաջդիմութեանը:

Ընդհակառակը, Ասիոյ թափառիկ ազգերուն և Ամերիկայի վայրենիներուն մէջ վերջին ծայր հազուադէպ է յիմարութիւնը:

Մեր օրով, ճարտարագործութեան, արուեստներու և գիտութիւններու ընծայուած փութաջանութեան անմիջական հետեանքը կ'ըլլայ՝ ուղեղային կարողութեանց գործունէութեան յաւելում: Ծարտարագործական, քաղաքական և ընկերային ելեէջներն ու յուզումները կը տիրեն մասնաւորաբար մէն մի անհատի վրայ, ինչպէս և կ'ազդեն ամբողջին վրայ: Մարդիկ աւելի արագ կ'ապրին. շահու ու վայելքի տենղը որ յատկանիչն է մեր ժամանակին, քաղաքական ու ընկերական ամէն խնդիրներու վրայ կառարուած մշտագոյ ու կրքոտ վէճը՝ գրգռումի յարաժէ վիճակ մը կու տան այսօր ընկերութեան: Պայմանները, որոց մէջ կ'ապրի արդի ընկերութիւնը յեւրոպա և յԱմերիկա, հաստատ կը պահէ ուղեղային գրգռումի վիճակ մը որ գրեթէ կը նմանի արբեցութեան և որ անշուշտ մտային խանգարումներու տրամադիր կ'ընէ ենթական:

Ակներե է թէ գլխաւորաբար քաղաքակրթութիւնն է որ, իր ազդեցութիւնով, յաճախադէպ կ'ընէ յիմարութիւնը:

Բայց ի՞նչ է քաղաքակրթութիւնը ըսուածը, ի՞նչ է անոր չափանիշը.— Գաղաքակրթութիւնը գաղափարի հարստութիւնն է, յարգանքը դէպի գիտութիւն. բարոյական մարդի մէջ՝ զգացումը մեծին ու ազնիւին, փիղիքական մարդին մէջ՝ զգացումը գեղեցկին. ժողովրդական զանգուածներուն կարողութիւնն է սաւառնելու մինչև իմաստասիրական բարձր յղացումներ, ժողովուրդին՝ մինչև մէկ աստիճան՝ բարոյական ու իմացական ընդունակութիւնն է, անոր ընդունակութիւնն է կանգ առնելու հայեցողական խոկումի վերացեալ մարդին վրայ, եռանդով մասնակցելու իր երկրին ու իր ժամանակին իմացական, բարոյական շահերուն: Այս բոլոր պայմանները, դիտէ ամէն մարդ թէ, նախարկութեան հետ ուղղակի յարաբերութիւն չունին միշտ. և՛ որ աւելին է՝ չենք կրնար նոյնիսկ համիմաստ համարիլ ընդհանուր կրթութիւն և քաղաքակրթութիւն: Պեղոպոնէսի պատերազմի չրջանին, Աթէնացիները, ամէնն ալ, չէին գիտեր անտարակոյս կարգալից ելլ. և ժողովուրդին մեծ զանգուածը կրթութիւն չէր ստացած բնաւ. սակայն խորապէս կը զգային ինչ որ գեղեցիկ է, ճշմարիտ է, արդար է, արուեստով ու ազնիւ գաղափարներով կը խանդավառուէին: Բարիզի գործաւորները, ընդհանրապէս, շատ մեծ կրթութիւն չեն ստացած, և սակայն, սիրով կը յարին մարդկայնական մեծ գաղափարներու, իմաստասիրական մեծ յղացումներու: Զուիցերիոյ մէջ, ամէն մարդ գիտէ գրել կարդալ. սակայն, ժողովրդային զանգուածը, հո՛ն, շատ մը զանգուններու մէջ, զանդադաշարժ է, կոշտ է, քիչ խելացի, անտարբեր իմացական ու բարոյական գաղափարներու և շահերու որոնցմով կը խանդավառուին ուրիշ երկիրներու ժո-

ղովուրդները Գրականութիւնը մեծ արժէք մը չի ներկայացնել, արուեստը գրեթէ գոյութիւն չունի, ի բաց առեալ՝ թերեւ՝ ժընէվի գանդոնը. գիտութիւնը, սակաւաթիւ բացառութիւնով, օտար ներկայացուցիչներ ունի այնպէս:

4. ՔԱՂԱՔԻ ՈՒ ԳԻՒՂԻ ԲՆԱԿԻՉՆԵՐՈՒՆ
ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ.— ԸՆՏՐՕՆԻ ԱԶԳԵՑՈՒԹԻՒՆԸ
ԱՅԳ ՆԿԱՐԱԳՐԻՆ ՎՐԱՅ

Եւ քաղաքակրթութեան կողմանէ, լայն իմաստովը որով կ'ըմբռնենք զայն, եթէ բաղդատենք քաղաքներն ու գիւղերը, առաջիններուն մէջ կը տեսնենք՝ իմացական ու ընկերական աւելի կամ նուազ ուժգին կեանք մը. մինչդեռ գիւղերը՝ ընդհակառակը՝ կը ներկայացնեն իմացական ու բարոյական կատարեալ անշարժութիւն մը: Բնակիչներուն փոքր թիւը, զբաղումներու պարզութիւնն ու միօրինակութիւնը առաջ կը բերին միայն ընկերական պարզ յարաբերութիւններ, կ'ստեղծեն միայն պարզ վիճակներ, կը կասեցնեն երեւակայութիւնը. կը սահմանաւորեն փափագները, կը քննեն տենչանքը Այսպէս, ընկերային կեանքը միօրինակ կը դառնայ, ձեռներէցութեան ոգին կը փթանայ, մտածումը կանգ կ'առնէ, եւ միտքը դերի կը դառնայ մեքենական պարզ կրկնութիւններու Ասոր համար, գիւղացիները, ընդհանրապէս, կ'ըլլան կոշտ ու տէգտ. քիչ խելացի, աւանդամոյ, մտքով ծոյլ ու թոյլ Չեն կրնար, ո՛չ ալ կ'ուզեն, ընդունիլ, ո՛չ իսկ հասկնալ նոր դադափարները, բարձր յղացումները որոնք կը յանկուցանեն քաղաքներու բնակիչները եւ զանոնք կը մղեն արարքներու որոնց նկարագրութիւնը կը կազմէ պստմութեան ամէնէն գեղեցիկ էջերը եւ ամէնէն փառաւոր թուականները: Գիւղացիները տխմարօրէն անտարբեր կը գտնուին

քաղաքական ու ընկերային կարգի վերաբերեալ ամենապարզ նկատումներու առջև, անոր համար որ անկարող են հասկնալ մինչև իսկ իրենց սեպհական շահերը, երբ խնդիրը՝ երկրագործական ռեբերու վաճառումէն կամ անասուններու գնումէ անդին աւելի՛ բարձրութիւն կ'ստանայ:

Քաղաքները, բաղդատմամբ գիւղերուն, կը ներկայացնեն երկու վիճակ որոնք ուղղակի կերպով կ'ազդեն մեծապէս բնակիչներուն հոգեկան կեանքին վրայ:

Յոյց տուինք արդէն այս վիճակներէն առաջինը, այսինքն բարդութիւնն ու այլազանութիւնը ընկերական յարաբերութիւններու, պարագաներու, հոգեկան և այլ կարգի սովորութիւններու տեսակ տեսակ զուգորդութեանց որոնք քաղաքարնակ մարդուն միտքը արթուն ու գրգռուն կը պահեն շարունակ:

Բայց, ինչպէս որ յարաժամ զգուշաւոր ըլլալու հարկը, ամբիկեան մարգագետիններու Հնդկին զգայարանները մարգելով, աւելի՛ կը նրբացնէ զանոնք, աւելի՛ թափանցուն ու սուր կ'ընէ, յարատե կերպով ձգտեալ վիճակի մէջ կը պահէ, նոյնպէս քաղաքներու կեանքին մէջ սովորական դարձած հոգեկան վիճակներու այս բարդութիւնը կը մարդէ քաղաքարնակ մարդուն միտքը, և մշտատե կերպով զայն կը պահէ գործուն ու գրգռուն վիճակի մէջ:

Պարբերական այս ազդեցութիւնները՝ որոնք քաղաքներն ու գիւղերը ի գործ կը դնեն իրենց յաջորդական սերունդներուն վրայ՝ ի հարկէ դարգացնելով քաղաքարնակին միաքը, վերջ ի վերջոյ զայն կը դարձնեն արթուն, գործօն, ձկուն, ընդունակ, մատչելի նոր գաղափարներու, աւելի՛ կարող և աւելի՛ ձեռներէց: Մինչդեռ դիւզացիին միտքը՝ դանդաղ, ընդարմացած, և գործելու նուազ հակամէտ, հարկաւ պիտի տկարանայ, պիտի հիւծի, ինչպէս կը հիւծին աչքերը այն կենդանիներուն որոնք անձաւներու եւ զեանափորներու մթութեանը մէջ կ'ապրին:

Միևնոյն կերպով կ'ազդէ ուրիշ բան մը որուն մէջ կ'ապրի քաղաքի բնակչութիւնը:

Ամէն տաղանդ, ամէն ձիրք, գործունեայ ամէն բնաւորութիւն, ամէն ինչ որ հասարակաց մակարդակէն վեր կը բարձրանայ, ամէն ինչ որ գեեհկուեթեան դուրս կ'ելլէ, կը ջանայ հարկաւ ճամբայ մը բանալ իրեն՝ կեանքի մէջ. ընդարձակել հորիզոնը, և ելք մը կը փնտռէ որ գուրս ելլէ գիւղերու խեղճ, միօրինակ եւ ընդարմացուցիչ կեանքէն: Ոչ միայն տաղանդաւոր, կարող, այլ պարզապէս աւելի գործունեայ, աւելի ժիր ամէն մարդիկ գիւղերէն կը դիմեն քաղաքները. կը կորսոյն հոն, կ'ամ, իրապէս իրենց ճամբան կը րանան. հարստութեան կը տիրանան, ընկերական դիրք կը գրաւեն, կ'ամ, չուառ անհաստատ կեանք մը կը քաշկըռտեն. րայց, րացառիկ պարագայից մէջ միայն կը դառնան իրենց գիւղը: Մեծ մասամբ կը մնան քաղաքներու մէջ, կ'ամուսնանան, կ'ունենան զաւակներ, որոնք հարկաւ շատ դերազանց պիտի ըլլան իրենց ժամանակակից գիւղացիներէն, քանի որ անոնց ծնողքները եղած էին գրեթէ աղետագոյն մասը, ծաղիկը իրենց սերունդին: Երկրին ամէնէն խելացի, ամէնէն կարող և ամէնէն գործունեայ մարդոց ղէպի քաղաքները կ'առարած սիստէմաթիկ, անընդհատ այս եկաւորութիւնը, անչուշտ պիտի նպաստէ դարձեալ բարձրացնելու քաղաքաբնականերուն իմացական մակարդակը, և ցածուցանելու, ընդհակառակը, գիւղացիներուն:

Դիւղէն քաղաք եկող խելացի ու ժրաջան մարդիկը այնտեղ կ'ամուսնանան նախորդ սերունդին ամէնէն ժրաջան ու ամէնէն խելացի մարդոց աղջիկներուն հետ:

Այսպէս, ընկերական շատ բարձր կարեւորութիւն ունեցող երեւոյթ մը կը ներկայացնեն քաղաքները. Այն է երեւոյթը բնօրինի մը որ կը կատարուի խե-

լացի ու գործունեայ մարդոց միջոցաւ Մեծ կեդրոններու ի գործ դրած քարշողական զօրութեան պատճառաւ, երկրին ամէն կենսունակ ուժերը, խելացի ու ժիր ամէն մարդիկը համագունդ կը դիմեն այն կեդրոնները. այն տեղ, ընտանիքները խնամութիւն կը հաստատեն իրարու հետ, և դարձեալ կը վերածնին՝ անընդհատական եկաւորութիւնովը գիւղի ժողովուրդին լաւագոյն տարրերուն:

Քաղաքներու մէջ, ուրեմն, իմացական մակարդակը պիտի բարձրանայ շարունակ. մինչդեռ պիտի իջնէ ու պիտի իջնէ՝ ո՛չ քե յարաբերապէս այլ բացարձակ կերպով. գիւղերու մէջ որոց բնակչութիւնը՝ ի բնէ դանդաղամիտ, թմրած, յուլարարոյ, ամէն մէկ սերունդի մէջ կը նսեմանայ նորէ՛ն շարունակ ի նպաստ քաղաքներուն:

Որովհետեւ գիւղացիները, ընդհանրապէս, իրենց ազնուագոյն տարրերը, ամէնն ալ, քաղաք զրկելէ ետքը, իրարու հետ խնամութիւն կը կնքեն, բնօրնական այն երեւոյթը. զոր ցոյց տւինք քաղաքներու մէջ, տեղի կ'ունենայ գիւղերուն մէջ, բայց խոտորակի ուղղութեամբ: Գիւղերուն մէ՛ջ ալ ընտրօն կը հաստատուի. սակայն, մտքի ծուլութեան ու դանդաղութեան ընտրօնն է որ կը հաստատուի այս անգամ:

5. ՔԱՂԱՔՆԵՐՈՒ ՏԵՆԴԱՅՈՅԶ ԿԵԱՆՔԻՆ ՀԵՏԵԻԱՆՔՆԵՐԸ

Այս երկու պայմաններու վրայ պէտք է աւելցնենք երրորդ մըն ալ զոր ընդունելու մղուած ենք միմիայն բժշկա-հոգեբանական նկատումներով:

Մտաւոր աշխատութեան չափազանցութիւնները, տենդայոյղ գործունէութիւնը, ժիր ու զօրեղ կեանքի մը ներշնչած պահպանած իղձերն ու փափագները, բարոյական խռովքներն ու ցնցումները, ծայրայեղօրէն

չապի ծախքերը, ըստ անգամ ջղախին ուժի անխոհեմ զեղծումը, վիճակի տնհաւասարակչութիւնք, ոմանց չուառութիւնը և ոմանց պերճանքը որ առաջիններուն նախանձն ու ատելութիւնը կը գրգռէ, և երկրորդներուն կասկածն ու անարգանքը, — այս ամէն պայմանները ի հարկէ առաջ կը բերեն, բարձր աստիճանաւ, ուղեղային գրգռում, և յարառե կերպով զայն կը պահեն տոկուն, գերարթուն վիճակի մէջ: Ուղեղին չափազանցեալ այս գործունէութիւնը, գրգռումի այս յարառե վիճակը, ժառանգաբար փոխանցուելով յաջորդ սերունդներուն, շատ ալազան կերպերով ի յայտ կու գան անոնց վրայ:

Ուղեղը, ինչպէս միւս ամէն գործարանները սահմանաւոր ուժ մը ունին. եւ երբ այդ ուժը սահմանեց անդին անցնի, վերջապէս կը յաղթուի: Հեռաբար, եթէ անհատներէ ոմանց վրայ պրկումն ու գրգռումը բարձր աստիճանի մը հասնին, անոնց զաւակներուն ու յաջորդ սերունդներուն վրայ պիտի ծնուցանեն կարգ մը արտուղի վիճակ. հիւանդութիւն և վրդով, սկսեալ արտակարգ տաղանդներէ, փայլուն կարողութիւններէ մինչև ջղային հիւանդագին վիճակներ, մինչեւ իսկ հոգեկան խռոտումներ, բայց մանաւա՛նդ բարոյական արտուղութիւններ:

Ուղեղային գրգռումը, երբ թեթեւ աստիճանաւ մը տեղի ունենայ, յառաջ պիտի բերէ՝ թերեւ յաջորդ սերունդներուն մէջ. փայլուն միտքեր, իմացական մեծ գործունէութիւն. մէկ խօսքով՝ հոգեկան աւելի՛ զօրաւոր, աւելի՛ աշխարհուն կեանք մը, բայց որ պիտի մնայ բնախօսական սահմաններուն մէջ:

Դիւրին է մակարերիկ թէ որոշիչ պատճառը որքա՛ն աւելի ազդու, հոգեկան կեանքը որքա՛ն աւելի գործօն ու տենդոտ, ուղեղային գործունէութեան չափար գործածութիւնը որքա՛ն աւելի ծայրայեղ ըլլայ,

այնքան անելի խնուր կ'ըլլան իրաց այսպիսի վիճակի մը հետեւանցները, եւ անելի՛ արագօրէն կրնան յանգիլ արհաւիրական վերջնական ձեւերու:

Որովհետեւ ուղեղին այս գրգռումը ծնունդանող պարագաներն ու պայմանները հետզհետէ անելի՛ կը զօրանան ու կը սաստկանան, քանի՛ փոքր քաղաքներէն անցնինք գաւառական մեծ կեդրոնները, և ասոնցմէ՝ մայրաքաղաքները. բնական է որ այս վերջիններուն մէջ անելի մեծ չափով պիտի գտնենք մարմնական ու մտաւոր հիւանդութեանց և զարտուղանաց վերջնական ձեւերը, ձեւ՛ր որոնց հարկա՛ւ պիտի գայ յանգի՛ յաջորդական կերպափոխութեանց մէջ զգածու (affectif) տարրին որ կ'աճի կը զարգանայ ազդեցութիւնովը քաղաքի գերագրգիռ կեանքին:

Այսպէս, գաւառի մը, երկրի մը բնակիչներուն մէջ կը հաստատուի հոսանք մը գիւղերէն դէպի քաղաքները, և փոքր քաղաքներէ դէպի մեծերը. հոսանք՝ որ այս վերջիններուն կը բերէ երկրին բոլոր ուժերը: Ասկէ առաջ կու գայ՝ քաղաքներուն մէջ, յնչոհ տաղանդներու, կարողութեանց, ուժերու եւ իմացականութիւններու, ու այս՝ ի վնաս գիւղերուն.— ընթրոն՝ որուն անմիջական հետեանքը կ'ըլլայ բարձրացնել յարաճուն արագութեամբ քաղաքներուն մտաւոր մակարդակը և ցածուցանել գիւղերունը:

Բայց, տաղանդներուն, կարողութիւններուն եւ ուժերուն զուգընթաց՝ քաղաքացի ժողովուրդին մէջ կ'անի ջլախսային տարբ. որ երեւան կ'ելլէ բազմազան ձեւերով և որ ճակատագրական կերպով կ'առաջնորդէ հոգեկան հիւանդութեանց, ծանր ջլախտներու, մանկական մահաբերութեան, և հոսկ յետոյ՝ ամլութեան եւ ցեղի շիջումին: Ասկէ առաջ, տեսանք արդէն թէ ի՞նչ կ'ըլլար արդիւնքը այն ընթրոնին որ կը կատարուէր ընկերային առանձնաշնորհներու, և քաղաքական ու տնտեսական անհաւասարութեան միջոցաւ, անհաւասար-

րութիւն* և ընտրօն որոնք կը ծնուցանեն ագիտութիւն ու չուառութիւն ստորին խաւերուն մէջ. իսկ յիմարութիւն, ոճիր և ամլութիւն՝ վերին խաւերուն մէջ:

Հիմա ևս աչքէ անցունենք իմացական ու բարոյական առանձնաշնորհները որոնք մարդ կ'ընդունի ո՛չ թէ ընկերութենէն այլ բնութենէն, և կը տեսնենք թէ իրրե հեռեանք այս ընտրօնին կը ծնի արդիւնք մը՝

*) Բարեբաղդաբար, կրնանք ի մէջ բերել հետեւեալ հասուածք պարոն Ֆեյէյի գիրքէն զոր վերջեւս տեսանք. հասուած՝ որ ուն մէջ Յունաստանի անկումին հոյակապ պատմաբանը, իրենց ընդհանուր խոշոր գիծերով կը պարզէ այն գաղափարները զորս, կարծենք թէ, ապացուցինք մեր գրքին մէջ: Մենք այս գաղափարներուն յանգեցանք միմիայն բժեկա-հոգեբանական վերլուծումով. բժեկական ցկասումներով է որ բերուած էինք ի յառաջագունէ ճշդել սահմանել բացառիկ վիճակներու ներգործութեան եղանակը՝ առանձնաւորեալ անհասներու եւ դասակարգերու իմացական, զգածու եւ Ֆիզիքական կեանքին վրայ. եւ՝ ի հաստատութիւն մեր տեսութեան, պատմութեան մէջ, ինչպէս եւ վիճակագրութեան մէջ փնտռեցինք իրողութիւններ եւ ապացոյցներ: Պր. Ֆիցլէյ, ընդհակառակը, միմիայն պատմաբան է. եւ պատմական ուսումնասիրութենէն է որ թելադրուած էր ենթադրել օրէնք մը որուն զօրութեամբ ընկերային առանձնաւորները կորսաբեր կ'ըլլան ցեղին որ ի ձեռքին ունի զանոնք: Պատմաբանի հանգամանքովը, անիկա ցոյց կու տայ ընդհանուր իրականութիւնը որ, իբրեւ տեսակ մը նակասագիր կը ներկայանայ իր մտքին առջեւ. մենք եւս, բժեկի հանգամանքով, կրցանք վերլուծել այս իրականութիւնը, վերլուծել անոր ազդեցութեան ներքին մեքենականութիւնը, եւ այսպէս, ցոյց տալ թէ պատմական այս նակասագիրը որ՝ իր ընդհանուր արտայայտութեան

հաւասարապէս տխուր երկու խաւերուն համար որոնք, այս կերպով, ծագում կ'առնեն ժողովուրդին մէջ. Բաղաճարնականները կ'ունենան կարողութիւններ, առողանդներ, ուժ և գործունէութիւն. բայց նաև՝ ջղախիւն հիւանդութիւններ, մաադարութիւն, անձնասպանութիւն. մանուկներու մահաբերութիւն, ամլութիւն, և վերջ ի վերջոյ՝ ցեղի շիջում,— հարկադիր անխուսափելի արդիւնք վատասերումի. իսկ գիւղարնականները՝ իրրե սեփականութիւն, կը տիրանան տղիտութեան, թանձրամտութեան և տխմարութեան:

մեջ՝ քեւ կը կրէ դրական միտքերու խոտիկ եղող միսդիկական բան մը, բայց կը վերածուի վերջապէս անսաբանական գործոցներու որոց ազդեցութիւնը՝ խիստ դրական եւ բոլորովին գերծ խորհրդաւորութեան՝ կը պակասի բժշկական ձեռնհասութեան: Ահաւասիկ վերոյիշեալ հասումը.

«Արդարեւ, կ'երեւայ քե կայ մարդկային ընկերական օրէնք մը ըստ որում մարդկութեան ամեն դասակարգերը, որոնք հարստութիւնով ու բարձր առանձնաշնորհներով բաժնուած են ժողովրդական մարմինէն, երկայ են՝ իրենց սակաւապետական կազմակերպութեամբ՝ արագահաս անկումի: Որովհետեւ անոնց վայելած առանձնաւորութիւնները կ'ստեղծեն կեանքի անբնական կացութիւն մը, մոլորութիւնը կ'անի կ'անցնի այն սահմանէն անդին որ հաստատ կը պահէ ընկերութեան տեւականութիւնը: Սպարսալի եւ Հոմի սակաւապետութեանց մէջ, երկար ժամանակ նոյն երեւոյթը տեղի ունեցած է: Անկախ իր արդիւնքը ունի է մինչեւ անգամ Արեւելի քաղաքական կեանքին մէջ որ աւելի ընդարձակ է. եւ նոյն իսկ մեր օրով իր ազդեցութիւնը ունեցած է երկու հարիւր հազար ընտրողներու վրայ որոնք, Լուի Ֆիլիքի բազաւորութեան օրով, Ֆրանսայի սակաւապետութիւնը կը կազմէին»:

6. ՆԵՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԶԱՌԱՄՈՒԹԻՒՆ ԱԶԳԱՅ

Մարդկային անհամար բազմութենէն երեան կ'ել-
 քեն անհատներ, ընտանիքներ և ցեղեր որոնք կը ձգտ-
 ան վեր բարձրանալ հասարակաց մակարդակէն. աս-
 ականքով կը մագլցին զառի վեր բարձրութիւններէ,
 կը հասնին կատարը. — իշխանութեան, հարստութեան,
 իմացականութեան, տաղանդի, — և՛ անգամ մը որ հոն
 հասնին, կը գահափիթին դէպ ի վար, ու անհետ կը
 կորսուին յիմարութեան ու վառասերութիւն անգունդին
 մէջ: Մահը մեծ հարթիչն է. ջնջելով ամէն ինչ որ
 բալ ձր է՝ ժողովրդապետական կ'ընէ մարդկութիւնը:
 Բայց, ընտելութիւնը յոռի տեսես մըն է. նիւթի և ուժի
 տնագին վատնումով միայն կը հասնի իր նպատակին:
 Հանճարեղ, տաղանդաւոր ամէն մէկ մարդ դրամագը-
 լուխ մըն է զոր պատրաստած են մէկէ աւելի սե-
 րունդներ: Արդ, կազմուած այդ դրամագըլուխը, ան-
 դամ մը որ մարդու վրայ անձնաւորուի, այլևս մարդ-
 կսւթեան համայնական հարստութեան մէջ չի մտնէր
 վերստին. մարդկութիւնը կորուստ մը կ'ունենայ աս-
 նով. քանզի դադրած է շրջաբերութենէ, և յիմարու-
 թիւն, չուառութիւն, վատթարացում է իր միակ թո-
 դոնը, ապագայ սերունդին համար կը չիջանի, կը մեռ-
 նի չուտով — բարեբաղդարար վատթարացումէ ու
 մահէ զերծ չի թողով ընտանիքները որոնց հետ խնա-
 մութիւն հաստատած էր: Այս երեւոյթը կը բացատրէ
 քաղաքակիրթ ազգերու կեանքին չիջանը: Քաղաքա-
 կրթութեան կատարը բարձրացած ըլլալով, այդ ազ-
 գերը տուած են վեհապետական, ազնուապետական,
 խելացի, դիտուն, արհեստագէտ, պերճաշուք, հարուստ,
 կորովի ընտանիքներ. և որովհետեւ բազմին ու ճակա-
 տագրին այս ամէն ընտրեալները անհրաժեշտ կերպով
 կ'անհետանան, ազգը՝ իր լաւագոյն տարրերէն զրկուած,
 սպառած, մինչև ոսկրածուծը քամուած՝ վար կ'իյնայ

առաջին հարուածէն և կը կործանի. ու պատմութիւնը կը հաստատէ զարմացումով թէ ամբողջ ժողովուրդ մը, որ պատմական երկար ու փառաւոր ասպարէզ մը ունեցած էր, անհետ կ'ըլլայ օր մը երկրիս երեսէն. կը հաստատէ թէ զինուորական ձախողանք մը կրնայ անվերականգնելի կերպով մեռցնել ո՛չ միայն կուռ կաղմակերպութեամբ պետութիւն մը, այլ մինչև իսկ ազգը, մինչև իսկ ցեղը: Վասնզի քաղաքակիրթ ազգ մը, իր կեանքի ընթացքին մէջ, վերելքին կատարը հասած ըլլալով, ճակատագրական կերպով վար կ'իջնէ զառիվարէն: Ընտրօնի միւսնոյն երեւոյթը, որ մտացի կորովի և արդիւնազործ ըրած էր զանի, վերջապէս պատճառ կ'ըլլայ անոր ծիրումին. տեմպսներէ կրծուած ծառերուն պէս, ցոյց կու տայ կենսունակ, զօրեղ ու հաստատ տեսք մը. բայց կը տապալի թեթև հարուածէ մը և պատմութեան տեսարանը երկար ատեն գրաւող այն ժողովուրդէն կը մնայ միայն անկերպարան, անյարիր խառնակոյտ մը որ կը կորնցնէ իր անունը, իր անհատականութիւնը, և չառ անգամ, մինչև իսկ իր փառաւոր անցեալին յիշատակը, և ժամանակաւ, անցելոյն մէջ, որչափ աւելի արտադրած էր մեծ մարդեր, այնքան աւելի մօտիկ և աւելի տարագ կ'ըլլայ իր անդարմանելի վերջնական կործանումը:

Ասյպէ՛ս եղած էր հին ժամանակի քաղաքակրթեալ մեծ ժողովուրդներուն ճակատագիրը, այսպէ՛ս պիտի ըլլայ Եւրոպայի քաղաքակրթեալ ազգերունն ալ. եւ արդէն չառ նշաններ ցոյց կու տան թէ հիւժումի ու անկումի շրջանին մէջ մօտած ենք:

Ոչինչէն ինչ չի գոյանար. և ամէն արտադրութիւն կ'ենթադրէ սպառում:

Գիտութիւնը, արուեստը և գաղափարները՝ ծնելու և զարգանալու համար. կ'սպառեն սերունդներ, ժողովուրդներ: Ազգերը կ'սպառին արտադրելով, ինչպէս կ'սպառին չ'աղարկուած հողերը. քանի որ ար-

տաղրութիւնները, ինչպէս ըսինք, այլևս նորէն չեն վերադառնար հասարակաց գետինին և նիւթապէս կը կորսուին, օգուտ մը չեն ընծայեր անոր:

Այս իմաստով պէտք է հասկնալ այն երեւոյթը զոր պատմութեան մէջ կոչած են աղգերու ծերութիւն ու զառամութիւն: Ընտրելի կաւարումով եւ առանձնացնողին ցեղերու ժիջումին նակասագրական օրէնքով՝ ժողովուրդներ նախ կը քաղաքակրթութիւն, կ'ելլեն մեծութեան բարձունքը, յետոյ՝ վար կ'իջնեն, և ուժասպառ, յոգնավատակ, չուարուն՝ անհետ կ'ըլլան, կ'իյնան վերստին բարբարոսութեան մէջ, և անոնց տեղը կու գան աւելի երիտասարդ ժողովուրդներ, այսինքն ա՛յնպիսիներ որոց մէջ դեռ նոր կը հաստատուի տաղանդի, կորովի ընտրօնը, և որոնք տակաւին չեն հիւծած՝ այդ ընտրօնով:

Կրնայ ըլլալ որ, պատահարաւ, մեծ միտք մը, մեծ սիրտ մը — աղգի մը անցեալ փառքերու վերջին շառաւիղ, — անդիտակ պատմական օրէնքներու, խորապէս սողորուի մանամեծ աղգին սիրովը, և ջանադիր ըլլայ նոր կեանք մը տալու անոր, ելեկտրականացնել այդ դիակը. կասեցնել անոր տարրերուն կաղմալուծումը՝ կը յաջողի, երբեմն, փառքի վերջին ճառագայթ մը արձակել գերեզման իջնող ժողովուրդին վրայ. բայց ճակատագրական անյեղլի անկումին մէջ հազիւ վայրկեանական դադար մը կ'առնէ ան: Առ ի չգոյէ մարդոց, կը փճանայ ցեղը. առ ի չգոյէ անձնաւորութեանց, կեանքի աղբիւրներն անգամ կը ցամաքին, կ'սպառին անոր մէջ. մահացու հարուած կը կրէ, և համակերպութեամբ, լուռ անձայն, աշխարհի երեսէն անհետ կ'ըլլայ մոռացումի և անէութեան մէջ, կամ մեծադժոխք կը մեռնի քաղաքային կամ օտարամուտ պատերազմի հոգեվարքով: Կը մնան տակաւին մարդկային էակներ. բայց չի կայ այլևս ո՛չ աղգ, ո՛չ ժողովուրդ, ո՛չ իսկ ցեղ. իր անհատականութիւնը բնաջինջ կ'ըլլայ, անունը կը սրբուի պատմութեան ցանկերէն, գերեզմանը կը կնքուի յաւիտեան:

7. ԱՌԱՆՁՆԱՇՆՈՐՀԵԱԼՔ՝ ԴԱՀԻՃ ԻՐԵՆՅ ՑԵՂԻՆ

Կ'երևայ թէ մարդիկ հաւասարութեան նպատակով կազմաւորուած են: Դասակարգային ամէն խտիր — քաղաքական, տնտեսական կամ իմացական — եւ ամէն ընտրօն, որ տրամաբանական ու բնական հետեւանքն է այս խտիրին, հաւասարապէս աղէտաբեր են մարդկութեան համար, ընտրեալներուն ինչպէս եւ մնացեալ մարդոց. վասնզի առաջ կը բերեն՝ այս վերջիններուն վրայ նուազում (կարօտութիւն), եւ առաջիններուն վրայ առաւելութիւն այն տարրին որ, դասակարգերու միջեւ, արմատն է խտիրին:

Անմիջապէս որ մարդկութեան մէկ մասը չափազանց քանակութեամբ բան մը կ'ունենայ, ի՞նչ որ ալ ըլլայ այդ բանը, նիւթական ստացուածք կամ բարոյական յատկութիւն, մարդկութեան մնացեալ մասը, անոնցմէ քիչ ունենալու հարկին մէջ կը գտնուի խեղոյն. եւ երկու մասերն ալ հաւասարապէս կը տառապին այս տառապէսէն ինչպէս նաեւ այս նուազումէն: Բայց, կարծես թէ, բնութիւնը վրէժխնդիր կ'ըլլայ իր օրէնքներուն այս բռնաբարումին համար, եւ անխնայ կերպով կը հարուածէ ընտրեալները, երջանիկները՝ պատուհասելով զանոնք չիրենց չորրորդ աւ եօթերորդ սերունդին մէջ:

Բնութեան օրէնքները անյեղի են. եւ վա՛յ անոր որ կը բռնաբարէ զանոնք. ամէն մէկ առանձնաշնորհ, որուն կը համակերպի մարդ, քա՛յ մըն է դէպի վատասերում, գէպի մտազարութիւն, դէպի ցեղային մոռ, Բնութիւնը, խոնարհեցնելով զանի որ կ'ուզէ վեր բարձրանալ մարդկութեան հասարակ մակարդակէն, պատուհասելով գոռոզները, վրէժխնդիր ըլլալով չափազանց բարեբազդներուն: Բնութիւնը առանձնաշնորհեալներուն կը յանձնէ ըլլալ անձամբ անձին գահիճները իրենց ցեղին:

Չափազանց երջանկութիւնը մե՛ղք է աստուած-
ներուն դէմ, կը զայրացնէ զանոնք, կը խորհէին հի-
ները:

Եւ նո՛յն եղրակացութեան առաջնորդած է մեզ՝
բժշկական ուսումնասիրութիւնը իմացական ու բն-
րոյական ամէն խտիրի հետեանքներուն:

Քաղեց բնագիրէն
Գ. Ա. ՄԱԼԱԹԵԱՆ

1932 Անվերս

1. ԸՆՏՐՈՆ = Selection. — Խառն ժողովուրդի մը մէջէն կ'ընտրուին այնպիսի անհատներ որոնք կը կրեն՝ իւր սքանչիւրին հասարակաց եղող այսինչ բաղձալի նկարագիրը, կամ այնինչ աստիճանաւ խնդրելի նկարագիր մը, որպէսզի՝ ծննդագործութեան միջոցաւ, շարունակուի բաղձալի անհատներուն սերունդը: Երկու տեսակ բնօրոն կարելի է որոշել:

ա. Բնական բնօրոն՝ որուն մէջ ընտրութիւնը ինքնաբերաբար տեղի կ'ունենայ՝ ծնունդի նուազումովը կամ դադարումովը այն անհատներուն որոնք կամ ընդունակ չեն կրելու միջավայրին փորձութիւնները, այսինքն զուրկ են կենսունակութենէ, հիւանդութեանց դիմադրելու կարողութենէ. և կամ մամուլ կը մնան ամուսնութեան մէջ:

բ. Արհեստական բնօրոն՝ որուն մէջ ընտրութիւնը մարդու կողմանէ կը կատարուի գիտակցաբար, ինչպէս զոր ցրինակ, անասնաբոյժներու կողմանէ:

ԾԱՆՈԹ. — Ընտրոն բառին կազմութեամբ, այսինքն բայարմատի մը վրայ օն մասնիկի լաւելմամբ, ունինք կարգ մը ուրիշ բառեր. քերօն, կսրօն, սեղմօն, աղօն քողօն եւայլն:

2. ՅՈՒԱԿԱՆ ԱՐԱՐՔ = reflexe = Յոլոյթ. — Այն չարժուին է զոր, առանց բնաւ խորհելու, կը կատարենք. Աչք թարթել, ցուրտէն կծկեալի, ղէմքի ծամածռութիւն մը կատարել այս կամ այն տապաւորութեան տակ, եւն. եւն.

ԾԱՆՈԹ. — Յոլոյթ բառին կազմութեամբ, ունինք զործածական խել մը բառեր: Հաւաքոյթ, աներեւոյթ, հասոյթ, նոռոյթ, բնոյթ. ելոյթ, ծածկոյթ ձանձրոյթ եւն. եւն:

3. ՀԻՒՍԱԿ կամ շարհիւսակ = Complexus = Բազմամասնեայ գաղափար, խնդիր զգացում:

4. ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ ԱՊՇՈՒԹԻՒՆ = Մտաւոր դարգացումի զաղարում, առնչակից ուղեղային խաթարումի որ ժառանգական կ'ըլլայ ընդհանրապէս = (idiotie):

5. ՄԱՆԿԱՄԻՏ = Տկարամիտ, տհաս միտք ունեցող (imbécile):

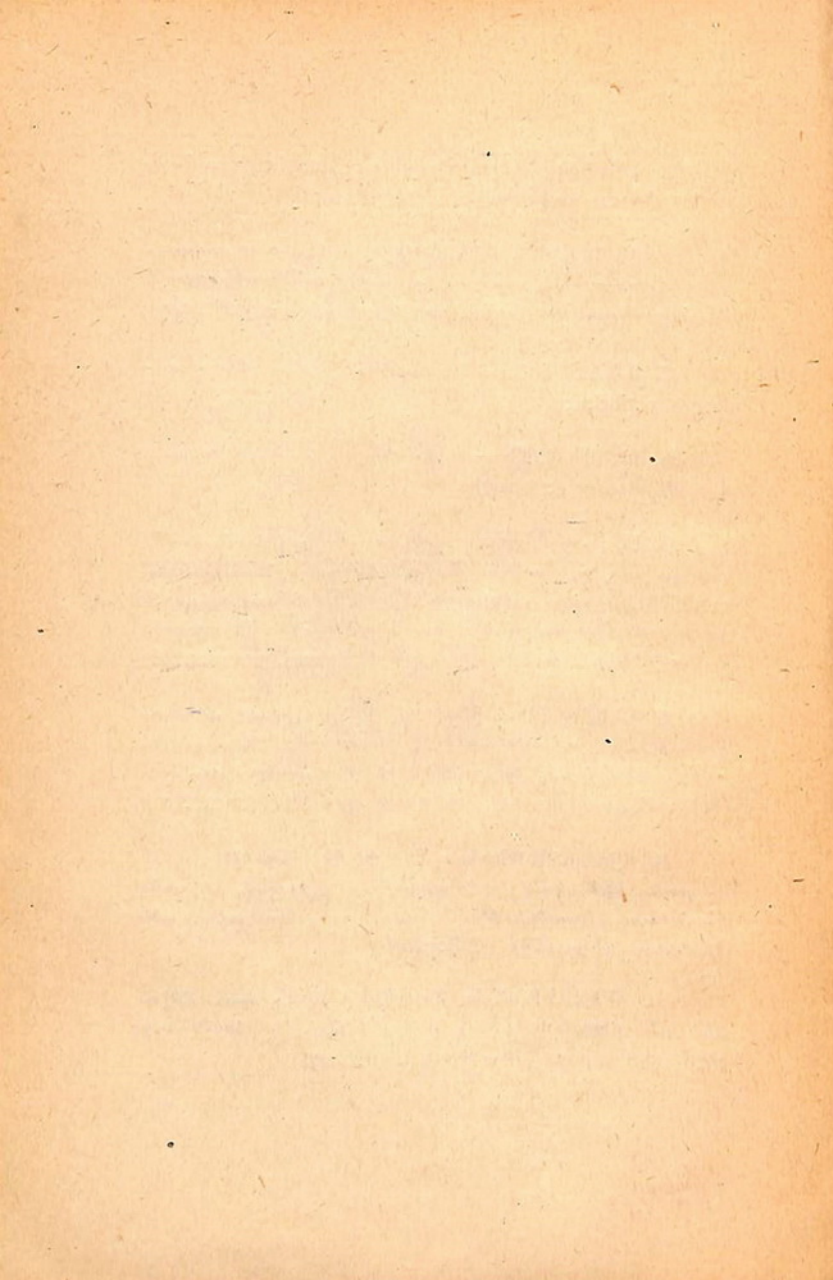
6. ԿԾԿՄՆԱՑԱԻ = Անկամաւոր, սասափկ կծկում մկաններու = (crampe):

7. ԵՍ = աճանաւորութիւն. ամբողջութիւնն է գիտակցական այն ամէն փոփոխութեանց (եղոյթներու modification) որոնք անբաժանելի կերպով մշտատեւօրէն կապուած միացած են իրարու հետ, և միակ հիւսակ մը կը կազմեն՝ **բնականօրէն անհատին մէջ** (moi, personnalité):

8. ՆԿԱՐԱԳԻՐ = Անձի մը նկարագիրն է այն սովորութիւնը (ունակութիւն) զոր մշտապէօրէն ու գրեթէ միօրինակ կերպով կը յայտնէ՝ զգալու, խորհելու, կամենալու, գործելու և հակադրօրծելու մէջ (character):

9. ՎԵՐՆՈՏՈՒԹԻՒՆ = Զղային հիւանդութիւն մըն է որուն ենթական յանկարծական կերպով, երբեմն կ'ուենենայ գիտակցութեան կորուստ և մկանական անկամաւոր ցնցումներ (épilepsie):

10. ՄՂԶԱԻԱՆՋ = Տաժանելի երազ որու միջոցին քնացողը կ'ուենենայ չարչարանքի, հեղձամղձուկ չնչաւութեան զգայնութիւն (cauchemar):

Ք Ե Ր Թ Ո Ի Ա Ծ Ն Ե Ր

Գ Ր Ե Յ

ԳԱԼՈՒՍՏ Ա. ՄԱԼԱԹԵԱՆ

ԳԱԼՈՒՍՏ Ա. ՄԱԼԱԹԵԱՆ

(Կենսագրութիւն)

Ա.— ՈՒՐ, ԵՐԲ

Գ. Ա. Մալաթեան ծնած է ի Թաճզարա, Շապին Գարահիսար, 1860 Մայիս 20ին:

Հայրը Աւագ, եղած է հետզհետէ հաղագործ, դերձակ-փերեզակ բնագաւառին մէջ, և ի վերջոյ յանձնակաւար-վանառական՝ ի Պոլիս*:

Մայրը, Մարիամ, թէև անտեղեակ գրել-կարդալու, բայց՝ կտաւ գործելով՝ հոգացած է իր տղուն զըպրոցական պէտքերը որ բան սորվի ան և մարդու կարգ անցնի օր մը**:

1865ին զանի դրած է տունի դպրոց, Կարապետ վարժպետին քով որ Տէր Թոգիկեան վարժապետ մըն էր իսկապէս:

1867ին՝ հազիւ ծանօթացած այրուէնի գիրերուն, յանձնած է իր Գալուստը Աւանին Միսական դպրոցը ուր յաճախած է մինչև 1871:

* * *

1871 տարւոյ աշունին, Մալաթեան ընտանիքը Պոլիս կը փոխադրուի Այնտեղ, Գալուստ կ'աշակերտի նախ Մեղպուրեան դպրոցին. յետոյ Սուրէնեան դըպրոցին, ուրկէ չըջանաւարտ կ'ըլլայ 1879ին. և նոյն

*) Տե՛ս «Պայքար» Օրաթերթ, 1937 Օգոստ. 6 եւ Օգոստ. 8, թիւ 183—185:

**) Տե՛ս «Պայքար» օրաթերթ, 1937 Նոյեմբ. 7, թիւ 261: Տե՛ս նաև «Հայ Մամուլ» Շաբաթաթերթ, Դ. տարի 1938 Յունուար 30 թիւ 24 (163):

տարին, սեպտ. 18ին կ'ընդգրկէ ուսուցչական տաղա-
րէզը:

Այս թուականէն սկսեալ, ի Պոլիս ծխական ու
մասնաւոր դպրոցներու մէջ, այցելուաբար ուսուցչա-
կան պաշտօն վարելէ յետոյ, 1885ին կը կոչուի Օրտու-
տեղւոյն դպրոցին Տնօրէն-դասատուութեան պաշտօնին:

1887ին, անկէ կը կոչուի Կիրասուն՝ նոյն պաշտօ-
նին:

1890ին կ'ամուսնանայ Կիրասունի մէջ, և ծնողա-
յը ու կնոջը հետ կը վերադառնայ Պոլիս:

*
*
*

Պոլսոյ մէջ, մերթ իրրեւ պարզ ուսուցիչ, և մերթ
իրրեւ Տնօրէն այս կամ այն դպրոցին, կ'աշխատի ան-
դուր:

ա) Մեղպուրեան Աղջկանց դպրոցին, Սկիւտար,
Տնօրէնութիւնը կը ստանձնէ. (1895—96) մէկ տարի
միայն կարող կ'ըլլայ վարել այդ պաշտօնը, և կը պար-
տաւորի հրաժարիլ՝ քաղաքական խռովութեանց պատ-
ճառաւ:

բ) Երեք անգամ պաճառաբանեալ հրաժարական
տալէ յետոյ, կը հեռանայ Աղզ. Ս. Փրկչեան Որբանո-
ցին Տնօրէնութենէն, տարի մը միայն մնալով նոյն
պաշտօնին մէջ (1897—98):

գ) Այնուհետեւ, վեց տարի անընդհատ կը շա-
րունակէ Ներսէսեան-Երմոնեան դպրոցին Տնօրէնու-
թեան պաշտօնը, Սկիւտար Ինստիյէ (1899—1905). յա-
ջորդ երկու տարիներուն ևս կը վարէ Սկիւտարի միաց-
եալ երկու թաղերու դպրոցներուն Բնդհանուր Տնօրէնի
պաշտօնը (1905—1907):

դ) Եւ դարձեալ, միացեալ երեք թաղերու բա-
ժանումի տաղնապին հեռեանօք, վերստին կը կոչուի
վարելու Ներս.-Երմոն. դպրոցին Տնօրէնութիւնը 1907-
1909):

*
*

1909ին յաջողած է վերջապէս ստանալ պաշտօնական արտօնագիր՝ բանալու համար մասնաւոր դրպրոց մը. «Նոր Դպրոց»ը, բնաբան ընտրելով «լոյս, սէր, կեանք»*:

Գ. Ա. Մալաթեան և Յովհ. Թ. Հինդլեան ընկերակցաբար կը հիմնեն «Նոր Դպրոց»ը, գիշերօթիկ-ցերեկեայ, Բերա, Բանկալիի-Համամ, 1909 Շոկա. 6ին. և համերաշխօրէն միասին կը վարեն զայն, Հիմնադիր-Տնօրէնի տիտղոսով մինչեւ 1927:

1927ի ամառը Մալաթեան բոլորովին Հինդլեանի կը յանձնէ գպրոցը, և ընտանեօք կը մեկնի Պոլիսէն Անվէրս:

Հոն, կինն ու ինք կ'ապրին ընտանեկան յարկին տակ իրենց որդւոյն, Մասիսին, որ հանգստեան հրաւիրած էր զիրենք. փափագելով վերջ տալ անոնց երկարամեայ յոգնաջան աշխատութեան:

. . .

Բ. — ԼԵՈՒԱԾ ԻՐ ՊԱՇՏՕՆԻՆ

Ծանօթ. — Աւետիս Սուրէնեան, Հիմնադիր-Տնօրէն համանուն դպրոցին, կարգ մը բանախօսութիւններով հետաքրքրութիւն արթնցուցած էր իր յրջանաւարացու աշակերտաց մտքին մէջ՝ ի մասին Մանկավարժական Դիտութեանը և Արուեստին:

1. Օրտուրի հայ համայնքը յարմար դաշտ մը եղած է Գ. Մալաթեանի առջև, ո'չ միայն մատաղ սերունդին կրթութիւնը, այլ և ժողովուրդին զարգաց-

*) Տես «Նոր Դպրոցի պատմականը 1909—1920. Գ. Մալաթեանէ. Տպագր. Օ. Արզուման. Պոլիս. Գրավանառ. Պ. Զարդարեան:

մանը, ի նպաստ դպրոցին մեծագոյն սրահը Լսարանի կը փոխակերպուէր Եւ, իրիկունները և Ընթերցարանի՝ Կիրակի առաւօտները (1885—1887):

Օրացունքն սկսեալ, ամէն ուր որ ստանձնած է ծխական դպրոցի Տնօրէնութեան պաշտօն, դասուց ժամանակացոյցին մէջ ղետեղած է Հանդիսական Երեսօր ժամ. և հաստատած է Սանուց Գանձանակ:

Հանդիսական նիստերը տեղի կ'ունենային միայն շաբաթ օրերը՝ յետ կէս աւուր: Այդ ժամուն, աշակերտները կ'երգէին, արտասանութիւններ կը կատարէին և շարադրութեան դասին գնահատուած համարները կը կարդային: Յայաագիրը լրանալուն, մէն մի աշակերտ ու աշակերտուհի՝ պատասխանելով իր անունուն կոչին, Սանուց Գանձանակին մէջ կը ձգէր կամաւոր նուէր մը, առնուադն 5—10 փարա: Հասոյթը կը յաւկացուէր դպրոցական մասնադարանի մը կադմուլթեան, ուսուցման օժանդակ գործիքներու, որմային պատկերներու, քարտէշներու հայթայթման, առձեռն դեղարանի մը պահպանման:

2. Ի Կիրասոն, դպրոցական շրջանակի մէջ սահմանափակ մնացած է աշխատութիւնը. երեք տարուան պաշտօնաժարութենէ յետոյ, մանչերու բաժինէն շրջանաւարտ կարդ մը տուած է: Դպրոցական հանդէսներու մէջ, տրամախօսութեան միջոցաւ, ձաղկած է տեղական յոռի սովորութիւնները և նախապաշարումները (1887—1890):

3. Մեղպուրեան Աղջկանց դպրոցին Տնօրէնութիւնը մէկ տարի միայն կը վարէ. կը պարտաւորի հրաժարի: Բայց կ'առաջարկէ Հիմնադիրին որ մասնաւոր պայմանագրութիւնով մը, իրեն փոխանցէ դպրոցը: Այս նպատակաւ սկսուած բանակցութիւնը կիսաւարտ կը մնայ, և ելքի մը չի յանգիր:

4. Աղգ. Ս. Փրկչեան Որբանոցին Տնօրէնութեանը միջոցին (1897—98), պարտականութիւն համարած է,

Ուսուցչական մարմնոյն հետ համախորհուրդ, պահանջել
Հիւանդանոցի բժշկական մարմինէն աւելի՝ խղճմտու-
թիւն իր պաշտօնին կիրառմանը մէջ, և աւելի հո-
գածութիւն գաւառացի արկածահար որբերուն առող-
ջութեան մասին: Մարդասիրական այս պահանջը,
դժբախտաբար, դուռ բացած է բուռն պայքարի բժիշկ-
ներէ ոմանց կողմանէ ընդդէմ ուսուցիչներուն:

Ասկէ զառ, Հիւանդանոցի Հոգաբարձութենէն
խնդրած է բարեկարգել Որբանոցին վարչական, մա-
տակարարական և կրթական ճիւղերը, մատնանիչ ընե-
լով, պարբերական տեղեկագիրներու միջոցաւ, միջա-
վայրին վատթարացուցիչ պայմանները:

Այս տեղեկագիրները ազդեցութեան բաժին մը
ունեցած ըլլալուն են Հոգաբարձութեան վրայ որ, ժա-
մանակ մը ետքը, փոխած է որբանոցին միջավայրը.
Մանչերուն համար բացած է Գարակէօղեան Ազգային
Որբանոցը ի Շիշլի, իսկ Աղջիկները յանձնած է Գալ-
ֆայեան որբանոցին ի Հասգիւղ:

5. Սկիւտար, Իճատիյէ, Ներս-Երմոն. դպրոցին
մէջ ցերեկի ճաշ մատակարարած է 30 աղքատիկ սան
ու սանուհիներու: Տնօրէնին խնդրանացը վրայ, թա-
ղեցի երեսուն ընտանիքներ բարեսիրաբար յանձնառու
եղած են, ամիսը անգամ մը, կարգաւ հայթայթել այդ
ճաշը: Տարուէ տարի կ'աւելնային աշակերտները: Տեղ
տալու համար նորերուն, թաղ. խորհուրդը կը խորհէր
ընդարձակել շէնքը. բայց դժուար կ'ըլլար իրականու-
թեան վերածել յղացուած ծրագիրը: Իսկ կարօտ ու-
սանողներու դպրոցական պիտոյից հայթայթումը կը
կատարուէր, իր հսկողութեամբ, նախկին սանուհիներու
մասնախումբի մը կողմանէ:

Դպրոցին ուսուցչական մարմինը, պարբերաբար
գումարուած ժողովներու մէջ խորհրդակցութեան նիւթ
կ'ընէր կրթական-մանկավարժական խնդիրներ. տրուած
որոշումները կը զործադրուէին և ի հարկին՝ կը ծանուցուէ-
ին ծնողաց:

6. — Իճատիյէ-Գուղկոռնճուզի Թաղ. խորհուրդին անհոգ ու զանցառու պաշտօնավարութիւնը դպրոցի մատակարարութեանը մէջ, պարտաւոր ըրած է Տնօրէնը ծրագիր մը ներկայացնել Անոր. առաջարկած է որ, պայմանագրութիւնով մը դպրոցը յանձնէ իրեն՝ վերապահելով վերին հսկողութեան իրաւունք:

Թաղ. Խորհուրդը ոչ միայն չէ ընդունած առաջարկը, այլև շարունակած է իր ընթացքը, մինչև իսկ ամիսներով անվճար թողլով ուսուցիչներուն թոշակը:

Այն ատեն, Տնօրէնը բանակցելէ յետոյ ուսուցչական մարմինին հետ, թաղեցիներուն կ'ուղղէ շրջաբերական մը. անով կ'ամրաստանէ Թաղ. խորհուրդը իբրև պարտադանց. համիմաստ բողոքագիր մըն ալ անձամբ կը ներկայացնէ Պատրիարքին, Դուբեան Եզիչէ Սրբազանին:

Հետեանքը կ'ըլլայ հաւաքական հրաժարեցումը Տնօրէնին և ուսուցիչներուն:

Ոչ Ազգ. կեդր. վարչութիւնը և ո'չ Անոր Ուսումնական Խորհուրդը կը խորհին դարմանել զորոճած անիրաւութիւնը, իսկ Թաղ. Խորհուրդը այնուհետեւ, աւելի կ'ամրապնդուի իր անպատասխանատու պաշտօնին մէջ՝ զայն քմահաճօրէն վարելու առանձնաշնորհումով:

7. — Այս ընդհարումէն առաջ ևս, մէկէ աւելի պարագայից մէջ, պարտաւորած է, երես առ երես բողոքել աղգային պաշտօնական մարմիններու (Թաղ. Խորհուրդ, Հոգաբարձութիւն) թոյլ անձնահաճ ընթացքին դէմ: Անոնց վաթթար վարչութիւնը մղած է զինքը որ, լաւագոյնս կատարելու համար իր կրթական պաշտօնը հեռամուտ ըլլայ մասնաւոր դպրոցի մը արեւմտութեան:

Եւ վերջապէս, երեք տարի շարունակ հեռապընդելով իր խնդրանքին զանազան փուլերը, յաջողած է 1909ին ստանալ Մէարիֆի արեւմտութիւնը որու ղ-

րութեամբ գոյութիւն առած է Վերո Դպրոցը:

Այս դպրոցը հետզհետէ յաջողութիւն կ'ունենայ. ու հիմնարկութենէն 4—5 տարի վերջ, հարիւր տասնի քի բարձրանայ թիւը գիշերօթիկ աշակերտներուն որոնք մեծ մասամբ եկած էին գաւառներէն:

Առաւօտեան աղօթքի պահը աւանդական մեքենայութիւնով մը չէր անցնէր. շատ անգամ ձայնագրեալ պնակներ կ'արտաբերէին երաժշտական գեղեցիկ հատուածներ կամ կրօնական երգեր, խմբերգներ: Հիմնադիրները ըստ կարգի, շաբաթէ շաբաթ կը վարէին այդ պահը, աւուր պատշաճի ընթերցումներով, խրատականով ու պատուէրով:

Եւ ահաւասիկ աղօթքը զոր դասական վարպետի մը յօրինած եղանակովը, կ'երգէին ուսանողները ամէն օր:

Ա Ղ Օ Թ Ք Ն Ո Ր Դ Պ Ր Ո Յ Ի

ԱՌԱԽՕՏ.— Արեւդ է ծագեր, արեւըդ բարի
Արծարծել այն կեանք որ ի Բեգ փարի.
Վառ է մեր մեջ ալ սիրասած սրբեր
Ըսփոփել անով հեգ քօւառն անհեր:
Բիւրեղ երերովն երկնից լուսագեղ
Օծե՛ մեր հոգին, սրբէ անոր կեղ.
Թո՛ղ մասնիկն հոգւոյդ մեր մէջը փայլի՝
Զերթ կապոյսն երկնից՝ գոգին մէջ ցօղի:

ԵՐԵԿՈՅ. — Քու երկնային սուրբ Տանարիդ կամար
Լուսազարդուեր է ասդով անհամար.
Ղըրկէ՛ մեզ ալ, Տե՛ր, ասդերեդ պայծառ.
Շող մ'որ բանայ մեր մտին խաւար:
Անով ջերմ պաշտպան կ'ըլլանք ձրեմարտին,
Եւ դիւրապատաս՝ հաւարի մարտին.
Սուսէն հալածանք կամ քեանմութիւն
Կը կրենք յօծար, մրտով լուսարբուն:

Գ. Ա. ՄԱԼԱԹԵԱՆ

Գոհացում ապու համար եղած դիմումներուն, հարկ կ'ըլլայ՝ 1914ի Ապրիլին, հինգ տարուան պայմանաժամով վարձակալութեան պայմանագիր կնքել ընդարձակ եռաթե կալուածի մը համար որ կը գտնուի Պէշիկթաշի բարձունքը. Ելլալի պալատին գէմ: Ըստ պայմանագրին՝ 1914ի ամառը շի արձակուրդին զրպրոցը կը փոխադրուի նոր շէնքը, Պէշիկթաշ, Ենի մահալէ, Օնլամուր:

8.— Ընդհ. պատերազմի ընթացքին (1915—16) զինուորական իշխանութիւնը կը գրաւէ դպրոցին յատկացեալ երեք շէնքերը՝ կարասիներովը միասին (ննջարան, խոհանոց, ճաշարան, լուացարան, գրասենեակ) բացի գրասենեակներէն:

Սակայն, դպրոցը՝ ցերեկեայ աշակերտներով կը պահէ իր գոյութիւնը և տուգանքի մը փոխարէն խզելէ յետոյ հինգամեայ վարձակալութեան պայմանագիրը, կը փոխադրուի Շիշլի, Զանրակառքի կայանին մօտ, փոքր տուն մը:

Շնոր Դպրոցը կրցած էր հրաշքով խուսափիլ ընդհանուր աղէտէն որ կը քչէր կը տանէր մաաւորականները. և զինադադարի միջոցին փոխադրուած ի նշան թաշ, ընդարձակ ապարանք մը, ստացած էր նորէն յաջողութիւն. աշակերտաց թիւը, ցերեկեայ և գիշերօթիկ, կը հասնէր 275ի:

9.— Այդ միջոցին, սակայն, մեծ արձակուրդին, թաղին մէջ ծագած հրդեհի մը զոհ կ'երթայ իր բոլոր գոյքերով:

Ապահովութենէ կ'ստանայ 900 թրքական ոսկի թղթադրամ: Այս գումարէն զառ, գրեթէ 1000 թրք. ոսկիի փոխառուութիւն մը կը շնորհուի ձեռներէցութեամբ Տիկնաչց մասնախումբի մը՝ որ կը բաղկանար աշակերտաց ծնողներէն:

Արձակուրդը լրանալուն, նոր շրջանին սկիզբը, Սեպտեմբերին, արդէն ի նորոյ սարքուած էր դպրոցը,

և կ'ընդունէր աշակերտները, այս անգամ աւելի ընդարձակ օղասուէն շէնքի մը մէջ, նախկին եպարքոսի մը պալատը, Նշան Թաշ (1920):

10.— Ազգ. Կեդր. Ուսումնական Խորհուրդին ձեռնբերէցութեամբ կազմակերպուած Ուսուցչական Ժողովի մը մէջ բանախօսած է. «Դաստիարակէ մը ի՞նչ յատկութիւններ կը պահանջուի» նիւթին վրայ:

Ուրիշ անգամ, նոյն ժողովոյ երկու նիստերուն մէջ, բանախօսած է. «Դրել-կարդալու ուսուցման» մեթոտին վրայ: Երկու նիստերուն նուիրուած այս աշխատութիւնը հրատարակուած է 1900ին Յ. Փալազաշեանի «Նիւթ» պարբերաթերթին մէջ:

11.— Կեդր. Ուսումնական Խորհուրդին մատուցած է ծրագիր մը՝ 1904 Յունուար 14ին Մանկապարտիզպանուհիի պատրաստութեան: Արժօնութիւն խընդրած է Ֆրէօպէլեան դասարան մը բանալու՝ ա՛յդ նպատակաւ: Ծրագիրը գնահատուած է. շնորհաւորութիւն և շնորհակալութիւն ընդունած է ծրագրին հեղինակը. բայց արտօնագիրը չէ ստացած:

12.— Իգմիրլեանի պատրիարքութեան օրով, Ազգ. Կեդր. վարչութեան առաջարկած է, յատուկ դրով մը հաստատել կոթական միսյուն դիւան մը, իրրե Խորհրդատու եւ իրրե գործադիր բաղուկ Ուսումնական Խորհրդոյ որոշմանց:

13.— Աշխատակցած է Յանձնաժողովին որուն պաշտօն տրուած էր Ուսմանց ծրագիր մը պատրաստել Միացեալ Ընկերութեան դպրոցներուն համար: Եւ խմբագրած է Յ. Հինդլեանի հետ, նոյն ընկերութեան ուսուցիչներուն Առաջնորդ տետրիկ մը, ուսմանց ծրագրին գործադրութեան համար (1909):

14.— Ընթրուած է անդամ Կեդր. Ուսումնական Խորհուրդին, նոյնպէս և Ուսուցչաց Օգնութեան Սընտուկին Հոգաբարձութեան, որուն նուէր տուած է երեսուն հատ գոքոյկի ձեռագիր (Թարգմանածոյ)

հրատարակելու համար ի նպաստ նոյն Սնտուկին:

15.— Անվէրսի մէջ Հայ Երիտասարդաց Միութեան և Հայ Տիկնանց Միութեան համախոհութեամբ 1932ին կառարուած է՝ միմիայն ի յարգանս, Գ. Ա. Մալաթեանի կրթական գործունէութեան յիսնամեայ յորելեանը, և՛ այդ առթիւ՝ ոսկիէ ինքնահոս գրիչ մը նուէր տրուած է անոր:

Գ. Գ Ր Ա Կ Ա Ն Վ Ա Ս Տ Ա Կ

1. Մանկավարժական ու գիտական յօդուածներ գրած է Կ. Իւթիւճեանի Մասիսին, և Կ. Փանոսեանի Թրքարարառ. Մանգումէին մէջ (1881—85):

Այդ յօդուածներուն նիւթերն եղած են զլիսաւորաբար.

- ա) Իրադիտութիւն
- բ) Ձեռական աշխատութիւն
- գ) Վարպետ տուտու, մանկապարտէղ կամ ծաղկոց
- դ) Օտար լեզուներու ուսուցման բնական մէթոտ, եւայլն:

2. Կրթական և դպրոցավարական յօդուածներ գրած է Յովհ. Շահնազարի Հայրենիքին մէջ (1890էն սկսեալ):

3. Իր աշխատասիրութիւններէն ի լոյս ընծայուած են.

- ա) Մարդկային մարմնոյ բնախօսութիւն (Թարգ.)
- բ) Առողջաբանութիւն (Թարգմ.).
- գ) Ձեպգիտութիւն (վերլուծական և համադրական մէթոտով).

դ) Հինգ գրքոյկ՝ երեւելի անձերու կեանքէն.

ե) Երկու որբ Արեակ՝ հայրենեաց զաւակ («Հայ պատանի» հանդէսին մէջ (Պայպըլ Հաուզ, Պոլիս)).

զ) Գրել-կարդալու ուսուցման մեթոտ, Երկու բանախօսութիւն Ուսուցչական ժողովին մէջ (1900՝ Յ. Փալաքաշեանի «Նիւթ»ին մէջ).

ե) Դրել-կարդալու. առաջին գիրք, տիպար՝ բառերով (Ժընէվ Պ. Գէորգեանի տպարանին մէջ).

ը) «Նոր Դպրոց»-ի պատմականը, 1920 Տպարան Արդուման, գրատուն Պ. Զարդարեան (Պոլիս).

ր) «Նոր շէն» կամ Վերածնած ինչ քար. 1927 հրատարակուած Նիւ Եօրք. Հայ Կրթական հաստատութեան ձեռամբ. Ա. տպագրութիւնը՝ նուէր նոյն հաստատութեան հեղանակին կողմանէ.

ժ) Անձնասպանութիւն և դաստիարակութիւն տղոց (Թրգմ.).

ժա) Ընթանեղութիւն աղջիկներու տուն, կամ Հոգեկցորդ քոյրերու բոյն. (Հրատարակուած Բարիզ, Ապագայի թերթօնով սկսուած 93 թիւէն. 1936 Մարտ 5).

ժբ) Հայ Կրթական գործը Պոլսոյ մէջ 1870—1920 (հրատարակուած Բարիզ, Ապագայի թերթօնով, սկսուած 122 թիւէն, 1936 Ապրիլ 8).

ժգ) Դուրգէնի ուղեգիծը՝ գործի աշխարհին մէջ (Տպագրուած «Հայ Մամուլ»-ի տպարանը, Պուքրէշ).

ժդ) Ժառանգականութիւն և Միջավայր (հրատարակուած Բարիզ, Առողջ Կեանքի մէջ, Ազնուասերում խորագրով).

ժե) Անվէրսէն յօդուածներ զրկած է Պոլիս՝ Արեւելք օրաթերթին:

Նոյնպէս զրկած է յօդուածներ Բարիզ՝ Արագածին, Պոստոն՝ Պայքարին:

Պուքրէշ՝ Հայ Մամուլին:

Վերոյիշեալ աշխատասիրութիւններէն զատ, ունի խել մը ձեռագիրներ, ոմանք ինքնագիր և ոմանք թարգմանածոյ:

Վ. Ե Ր Կ Ե Ն Յ Ա Ղ Ե Ա Լ Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն

(Այս հասուածը պատանի մը կ'արտասանէ 1933
Հոկտեմբերին՝ հաւաքոյթի մը մէջ)

Մեր փոքրերուն ու եղբարց, մեր ծնողաց ընդհանուր՝
Արեան ծովէն խրլեակներ, ինկած այստեղ մազապուր,
Մենք, հիմա, հոս կ'ապրինք ողջ, վէս Մասիսի շուրջին տակ:
Մեզի՛ անկ է սրբել մեր գերութեան պիղծ յիշատակ:

Ուստի յուշիկ յրդանանք ծրագիրներ յուսատու
Կենդանաբար ձեռնարկի, արդիւնաբեր գործերու:
Մեր բազուկներ պողովաս՝ տարուէ տարի տենդագին
Աշխարհաւէն աշխուժով մարմին կու տան կրմախփին:

Մանուկներու երամներ, յաջորդութեամբ յարանուն,
Բըշիջներէն հրնամեայ ծի ու ծիւնէն* հայկազուն,
Լոյս աշխարհ գան օժտւած չրքնաղ ազնիւ ձիւրքերով,
Յաւերժական ընելու իրենց ցեղին կամք, կորով:

Քաջամարտիկ Հայ զինուոր, զէն ու զարդով ամրակուռ,
Իրկազմակերպ տարին մէջ պատշապանկանգնիարքունւոր,
Մեր բարեբեր սրբութեան, կայլակնահոս մեր քրտանց
Որոց հանդէպ պատկառի, բարբարոսը մոլեխանձ:

Հորիզոնէն փարատի տակաւ Սուգը սեւորակ,
Երկնից վրայ հանանչէ Զրաւրափայլ Արուսեակ:
Եւ, ո՛վ զարմանք, բզգեցուն մեր հոգիներ Զօրութիւն—
Կեանքի շիրը՝ բարեբար, իրաւունքի ամուր սիւն:

Հողին ծոցէն դուռս բերենք բեկորները քանկազին
Մեր բարեպաշտ նախահարց սրտին, մըտքին ու ձեռքին,
Անոնք, պայծառ ցոլացում, բարձրաբորիչ վերելիք,
Կը հաղորդեն մեր հոգւոյն տենչը լոյսին երկնքի:

*) ծիւ = germ, ծին = gene

Մենք, այն լոյսով արբեցած, կ'որդեգրենք լիապէս
Մեծ պատգամը Յիսուսի. «Սիրէ բնկերդ անձիդ պէս,»
Պատգամն ունի հոս կոթող — Էջմիածին մենաստան,
Որուն իր Աջ կարկառէ հորհրդային Հայաստան:

Ամպածորաւ Արարատ նայի վերէն մեր վրայ,
Խանդավառի եւ յուզուի բնդերին մէջ, աներկբայ,
Գորովագութ մօր մը պէս որ գրկելով վերստին
Իր զաւակներ սարագիր, վախճան դրնէ իր վրէժին:
Ուրախութեան արցունքներ, կաթիլ կաթիլ կը հոսին
Քօղին սակէն ամպեղէն որ ձրգուած է երեսին.
Մինչ մենք քափենք կուռ քրտինք-աշխատութեամբ ժրաջան՝
Իր մերկ ուսին ձրգելու ծիրանեփայլ պատմունան,
Ամուր յենած խարսխին մենք կ'աշխատենք հանդարտիկ,
Խաղաղութեան բարիփոյ կը լեցրնենք դաւռ երդիք:
Այդ բարիքին մասնակից կ'ընենք զանոնք անխրտի,
Որոնք կ'ըլլան մարդերու եղբայրացման ի խնդիր:

ԱՌ ՊԱՐՈՆ Ա. ԶՊԱՆԵԱՆ
Ի յիշատակ յիսնամեայ յոբելեանին

Գաղափարներ, յոյզեր յովով,
Զոր ժիրաժիր, յիսուն տարի
Յանեցիր դուն զբռնով, շունչով
Անդաստանին մէջ Հայ երկրի,
Իցի՛ւ ըլլան արգասաբեր:

Զերք անթառամ ծաղիկներու
Փայլուն մանրիկ ոսկի բերքեր,
Անոնք բերեն մեզ բոյր ազդու:

Հայ սերունդներ, անոնց բոյրէն
Քող ներքոնչունին, դառնան Զօպան
Իրենց Ազգին, նոր կեանք ուխտեն
Յոյց տան Անոր ուղիղ ճամբան:

Ո Ի Ղ Ե Ր Յ

ԱՌ ԱԶՆՈՒՈՒՀԻ ՕՐԻՈՐԴ ԱՆԱՀԻՏ ՄԸՍԸՐԵԱՆ

Մըսրեան պերն բուրասանեն ծրած վա՛րդ,
Դո՛ւն, Անահի՛ս. քերթերովրդ գունավառ,
Կ'երթաւ կազմել էլմասեան ճան չրճադ զարդ
Այպիոնի Ոսանին մէջ մեծափառ:

Թերթիկներէդ քող հոն ծորեն յարածամ
Հայ բամբռիչի՛ սքնարար փրճ բընածիր,
Լուրջ լըծակցի մրճի կայակ խոհական,
Դորովոտ մօր խիւնդ ու ծիծաղ յուսածիր:

Հոն, աչքդ յառած Կարմիր Խաչի* քելերուն
Հոգիովրդ յար քելածէ Հայասան.
Անոր կեանքէն կը ծրծես ուժ զօրութիւն,
Եւ կ'ըսեղծես ֆու շուրջդ նոր բուրասան:

Հո՛ւն, կենցաղէդ, նաեւ սրճէդ բարեյոյս,
Իցի՛ւ ցոյայ Հայ գիցունին — Անահի՛ս:
Ամենքս, յայնժամ, յայսկոյս Մանէին կամ յանկոյս,
Օրհներգ. մաղթանք պիտի ձօնենք բազինիդ
«Նոր տունիդ»

Ա Ն Ո Ի Շ Ի Կ Հ Ր Ա Ն Դ Ի Ս

Գեղեցիկ է Սիրամարգը, երբներանգ
Փետուրներով՝ շուրջառի պէս աղնազարդ,
Բայց Արծիւք, կեռ կըսուցով, սուր մազլով.
Ի՛նչ վրսեմ է, քեւասարած՝ օդին մէջ:
Քընուտ վարդին փափկիկ քերթերդիս քովեն.
Անոր բոյրէն կ'ըլլամ յանախ, արբեցիկ,
Բայց սա կաղնին, յաղթահասակ բարձրաբերձ
Ինձի կ'ազդէ հըգօր կեանքի խոր հըմայք:

*) Մայր. Տիկին Արմենունի Մ. Մըսրեան Ասե-
ապետունին է Պրիւսէլի Կարմիր Խաչին: Աշակերտած է
ինձի Պոլիս, Սկիւսար, Ինասիյէ:

Շատ դժբախտ չե՞սա մանուկը փափկասուն,
Կաշկանդրած հագուսներով ամբապինդ,
Ուշա՛փ արդեօք ան նախանձի սա լանին
Որ ազատ ե՛կըսաւէ քոյլ շապկին մէջ:

Շիջանի, տե՛ս, կեանքի բոցը առաջնոյն,
Լոյսի, օդի եւ շարժումի կարօտով,
Մինչ երկրորդին յորդի կեանքը փրփրուն
Ջերք հին գինի որ բաժակէն կը զեղու:

Խաղա՛ք թռնիկ. յոգցիր լոյսովն արեւուն,
Իբրեւ արծիւ շրջէ օդը երկնածոր,
Գրուխարդ վե՛ր, կաղնիին պէս հաստաբուն,
Լեցուէ՛ կեանքով, նոր կեանքով մը յաղթագոր:

Զ Օ Ն Ս Ի Ր Վ Ա Ր Դ Ի Ս*

Տարիներ առաջ, Մայիսը պըչրոտ
Մեր կուրծքին վրայ չրճնաղ զարդ դրաւ
Վարդի կոկոն մը. բրնձու, սիրաբուրմ,
Օծուն շողովը բոսոր արեւուն:

Գորովի ջեմիկ խանձարուրի մէջ
Փափկաթոյր ընծան գրեկած հոգեւին,
Անոր ջամբեցինք աւիտ հիւքալից՝
Թորելով շիք շիք Ակէն մեր սրտին:

Թերթերը բարդ բարդ. բացուեցան վարդին,
Անուշակ բուրում ծոռելով չորս դին:
Անոր գեղն ու բոյր — զոյգ ճանաչէ կեանքին,
Կ'ոգեւորէին խորան մեր յարկին:

Սակայն, դրացի ձեռ մը պարմանի
Քաղեց մեր կուրծքէն այս վարդը զարգուն.
Որ անով կազմէ իր գրիխուն պրսակ,
Լուսասու նրազ նորակազմ բոյնին:

*) Սիրվարդ Գ. Մալաբեան, որ հիմա եղած է Տիկ Զ Սագոյեան

Ս Օ Ն Ի Կ Ի Ն Կ Ե Ն Դ Ա Ն Ա Գ Ի Ր Ը

Ծաղկափրփր ժպիսներէն Սօնիկիս
Քաղե՛, Արփի,* անուշաբոյր քերթիկներ,
Պահե՛՛ զանոնք ակնասուփիդ մեջ, ամուր,
Հրմայեկի պէս դիզնափեայ քովչական:

Անոր աչաց հոգեցոյիկ նայուածք
Աւանդե՛՛ դուն յիշողութեանդ՝ անմոռաց.
Ու մանկունակ հոգին կարդաս վերքսին
Երբ նւաղին օր մ'աչերուն վրնիս ցոլփ:

Թիքեռնիկի քեւածումներն իր սիրուն
Թող նրկարուին, գերք շարժագիր դիւքագեղ,
Վարագոյրին վրայ, այդ տեղ, մեր տունին,
Ներերնչել մեզ իդձ սրլացփի դեպ ի վեր:

* * *

Օր մըն ալ երբ, զարեասեսիլ արարեմ
Սարսափահար, Սօնիկն՝ ի՛նքն ալ՝ մըռայլի,
Յիշատակը իր մանկասի օրերուն
Թերեւս ամոք բերե ներքին խրոփին:

Եւ մանկութեան երանաւէտ Սուրբ կեանքին
Գեղածիծաղ կրկներելոյրն հեռաւոր
Հուսկ ցոլանայ մըսին դիմաց՝ կենսախայտ՝
Կանաչածիր լրնակէ մը պաղպաղուն:

Անցեալ աւուրց ծիծղուն տեսով պարարուն՝
Ծիծեռնակի պէս կերեւ այն ասեմ
Գարնանային քրնփու բոյն մը ձագերուն,
Մայր բընութեան ազգումովը հոյաւէն:

*) Արփի (Սիրարփի) մայրն է Սօնիկին, որ քոռ-
նունին է այս տղերք գրողին:

Շ Ի Ն Ա Ր Ա Ր Ո Փ Ի
(Յատկանիւց ցեղին)

Բուժր, քեւել կը խնայէ այն բոյնին,
Չարանախանձ ձեռք մը, սակայն, ժահրալից
Կու գայ քանդել զայն ու ցրուել ձագերամ,
Չի կրնար, բայց, ջրնջել ՈՊԻՆ Սօնիկին:

Գարնան դարձին, վերաճինուած այն բոյնէն
Աւխաստութեան երգ բարձրանայ փառաբան,
Բրնուրեան հետ, շէն գեղափայլ արբրեցած՝
Սօնիկի՛ն ալ Տունն ու Պարսեզ կը յառնեն:

Բունաւերը, իր չար կիրքէն ժանգահար,
Նօթի, ծարաւ կը լըկըլի չարաչար.
Հեղգ ու շրւայ, ախտավարակ զրգուելի՛,
Խելակորոյս, կանչէ Մահը որ չի գար . . .

Հ Ո Փ Ի Ն Ա Ն Փ Ի Ն Է

Մըսուրի մը մէջ Յիսուս կը ծընի,
Աղփաս տղու պէս խանձարուր չունի.
Անասունները, չունչով մը տափուկ,
Պահպանեն Անոր մարմինը փափուկ:

Յիսուսի ծընողք, Մարիամ ու Յովսէփ,
Տէր չեն ոսկիի, արծաթի երբեք,
Բայց, այնպէ՛ս կըրթեն աղփաս այս Որդին,
Այնպէս մըշակեն դեռաբոյս Հոգին.

Որ կ'ըլլայ Որդին Աւխարհի Փըրկիչ,
Եւ Հօր Աստուծոյ փառքին փառակից:
Մեզի արժանիք տրուոյն Հոգի՛ն է.
Ամէն բանէ վեր, Հոգին անգին է:

Ն Ո Ր Ա Ծ Ի Ն Թ Ո Ռ Ն Ո Ի Հ Ի Ս

Ա.

Տանարին մէջ մրթընեադոս մեր յարկին
Հոգի մըն ալ եկաւ շողալ իւր փայլով.
Աստղիկ մ'այսպէս, երկնից վըրայ թաղծագին՝
Վերջալոյսին հըմայք բերե հոգեթով:

Ջըրանուշեան կեանք մ'ապրած ան ջաղացքի*
Թորունք է այդ ձիւն պատմունեան փրփուրին,
Եւ հագնելով առոյգ մարմին քըռչնիկի,
Թառեր է մեր կըստունին տակ այս յըռին:

Արփիածին** մեր քողնիկին հինգամեայ
Համբոյրկուտանք, բառեր կ'ուղղենք զըզուալիւր.
Կայծ աչերով, շե'տս ան նայի մեր վըրայ:
Վանկեր մընջէ ու ձայնարկէ անյարիւր:

Օր մը արդեօք, պերն լեզուով մը բոցաւառ.
Պիտ' արծարծէ՝ մըսքերու մէջ քոյլ անկամ.
Կեանքի, գործի յուրջ տենչերու սուրբ բուրվառ.
Պիտի կարդա՞յ Ազատութեան վեհ պատգամ:

Ե՞րբ, ե՞րբ անոր շուշան քեւեր զըրգասուն
Պիտի հիւսեն յոյս մանեակ մը մեր վըրին.
Ե՞րբ այս փափկիկ մասդաւ մասնեւ ազազուն
Պիտի բանան անուշ լեզուն Ջուրակին:

* * *

*) Հօրեմական պայպը եղած է աղօրեպան՝ բնա-
վայրին, Հաննոյ մէջ. ջուրը՝ զարնելով ջաղացքի անիւ-
ներուն. փրփուր կ'արձակէ ձիւնի պէս ներմակ:

**) Մօր անունն է Սիրարփի տունին մէջ կը կոչեն
զայն Արփի:

«Ես ալ սիրեմ Երզ ու Զուրակ.
 Քայց հիմա քող լրռեն անոնք,
 Երկրի ծոցեն հրորնդիւններ
 Զիս իմ պարսփիս հրաւիրեն»:
 Պատասխանէ վէս քոռնուհիս
 Հասած կեանքի գարնան սեմին:

«Բընաւսարհիս կրանիսէ ժայռերէն
 ձապուկ, ջրղուս իմ մասներով պողպատեայ
 Պիտի կերեմ Ազատութեան գոռ արձան:
 Արեւազանգ մեր լեռներու սուրբ հողէն
 Պիտի երկնեմ քաջասոհմիկ կորիւններ.
 Եւ իմ կուրծքիս հրաժորան գեղձերէն
 Բո՛ցը վառեմ անոնց մէջը նոր կեանքի»:

«Այդ սուրբ բոցը մեր աշխարհէն քող բառայ
 Ամէն ինչ ու Միսէն ու Սիրքը կաւկանդէ,
 Խոյանալ վե՛ր, ազատեն սլացիկ.
 «Այդ նոր կեանքով քող դարբնուի ամբակուռ
 Աշխատութեան ազատ բազուկ կաշմբուռ.
 Եւ քող հալին Սիրոյ բովին մէջ մաքուր
 Վառօդ, կապար, հրաքան, սեգ, քուռ ու սուր,
 Խաղաղութեան ծիածանը սիրարկու
 Քող սիրքը զօդէ մարդոց սիրտէն իրարու»:

Ն Ո Ր Ա Կ Ա Ձ Մ Բ Ո Յ Ն

Գիւղի* մը մէջ, լուռ անգործիկ բարեւեմ,
Հոժ կանաչով, բազմաբուրեան ծաղիկով
Շրջապատեալ, հոն, սրնակ մը կ'երեւի,
Հեռի քաղփին խելայեղիչ ժրտոճէն:

Հորիզոնը, շուրջանակի կը պարզէ
Գեղանրկար տեսարաններ բրնական.
Ու հրաւիր աշխատութեան ժիր ն սրտար.
Զայն դիտող աչք՝ նոր աշխարհներ կ'երազէ:

Տրնակն համեստ կախով, կարծես, գերը վանդակ,
Լոյս նանանչի խուրձով հրսկայ մի ծառէ
Որուն կանաչ — տերեւանիւս հովանեակ —,
Սիրուն զարդն է անշուք յարկին բովանդակ:

Առատօրէն, կենսաբեր լոյս, մաքուր օդ,
Մայր Արեւէն, մրրկոյորէն ներս յորդին.
Բոսոր շրթներ, վառ վառ աչեր բրնակչաց
Կը յայտնեն թէ փայլագեղ է կեանք այնտեղ:

Այնտեղ չի կայ պերն յարդարանք քաղցնի.
Բայց, մաքուրօրէն, կարգ կանոնի հոգ ու սեր,
Ընտիր փայլով, երեւոյթով ներդաւնակ,
Հրապոյր տան այս Նոր Բոյնին երեկի:

Սիրոյ վարդը** այդ յարկէն է ներս մտեր,
Ամպնովանի ընկերն առեր զայն իր թեւ.
Մին իր բոյնով, միւսն իր ցօղով հոգեծոր
Ուխտէն մընալ միշտ իրարու առընթեր:

*) Nogent su. Marne. France.

**) Սիրոյ վարդ = Սիրվարդ

Պարզ կեանքն իրենց համեսունակ իմասուն
Ահա բանայ ծաղկաւէտայ լայն ուղի.
Ուրիշ փողուած պրտուղներով հիւրաւի
Պիտի լրնուն քրտառին ձեռք, իրենց տուն:

Խաղաղութեան հրեշտակը սիրտունջ,
Անոնց վերեւ սաւառնելով հոլարեւ.
Շուտանաթոյր իւր փետրոյքն կը բափէ
Ժրպի, խինդի. եղանկութեան քառմ քառմ փունջ.

Չալումները, քրտած սրտեն նոր հարսին
Երբ ջութակով կ'արտաբերին քրքրումն,
Լրսել կարծես անդաւթաւհեան սուրբ նրազ,
Պայծառանաս, նակսիդ ամպեր փարատին:

Կեսուր մայրը, նրբիւնմի այդ ոգին,
Ի տես վարդին ու յենակին զօրավիզ,
Կենսանորոգ առուգութիւն բզգեցած,
Կ'օրհնէ սրտանց կեանքը մասադ այդ Զոյգին:

Արեւոյսը, իւր վրձնիւնով ծիրանի,
Առտուն, կանուխ, դրան վերեւ տնակին՝
Ոսկեգօծեալ տառով դըժաւ պարզ փռեակ,
Ընդդէմ Չարին, իբրեւ յուռութք վահանակ:

« Նրնջեցելոց հոգիները քող հրսկեն
« Ու այս սեմեն ներս չի մրսնէ ոխ ու ֆէն.
« Սերն բլլայ հոս Ակը խօսքի ու յորձի,
« Եւ գերբ մեղըր, տուն-փերակես միտ հոսի»:

ԲԱՐԵՒ ԿԱՂԱՆԴԻՆ

Կաղանդը, այսօր, կանուխ այցելեց
Հայերու տունը, շա՛հ հեռու ասկեց,
Արեւելի մեջ, այնտեղ ուր կանգնի
Ծերուկ Մասիսը, մեր լեռն հայրենի:

Անկէ բերեւ է նրա հոգեբոյր,—
Քրտոջ ու եղբօր սիրալիր համբոյր:
Ես լրսեմ արդէն անոնց շէն շող ձայն.
Կ'ապրին կենսութեան, կ'երգեն կը ցրնծան:

Ան մեզի կու տայ Աւետիս կեանքի,
Ապահով կեանքի, ժիր աշխատանքի.
Աւաններ շինուին. հայերով լեցուին,
Պայծառ արեւ մը կը շողայ չորս դին:

«Ով հայեր, կ'ըսէ ձայնը Կաղանդի,
«Դուք ալ օր մ'արեւ վայելէք պիտի
«Հայու խրնամով, հայու գինուորով,
«Հայոց աշխարհին օղովն ու ջուրով»:

Տէ՛ր Աստուած բարի, շուտ ծագէ՛ Առտուան,
Արեւոտ այն օր. լայն լայն դուռ մը բաց.
Երբանք աշխատինք վրան սուրբ հողին,
Որմէ շաղուեր ես մեր արիւն. մարմին:

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0007673

[- 454.]

A $\frac{11}{19550}$

ԳԻՆ 25 ԼԷՅ

ԳՆԵԼՈՒ ԽԱՄԱՐ ՂԻՄԵԼ Հ. Մ. ՊՈՏՈՒՐԵԱՆԻ

Frumoasa-Ciuc (Roumanie)

ԿԱՄ Յ. Գ. ԱԹԱՆԱՍԵԱՆԻ, Str. Episc. Radu 15, București